

XI. FEJEZET.

**A romániai közélet és politika minden nyilván-
ulatában az irredentizmust szolgálta.**

A romániai iskola viszonya az irredentizmushoz.

Hogy az irredentizmusnak, mint szellemi és politikai áramlatnak terjedelmét és intenzivitását megmérhessük, szükséges lenne közelebbről és behatóbban megvizsgálni azt a munkásságot, amelyet az irredentizmus meggyökereztetése és a román nép szélesebb rétegeiben való elterjesztése érdekében az iskola és egyház fejtettek ki. E könyvemben több ízben rámutattam, hogy az irredentizmus a múlt század negyvenes éveiben azokban a romániai iskolákban született meg, amelyekben a Magyarországból részint behívott, részint önként bevándorolt tanárok és tanítók működtek. Az irredentizmus nagyra nevelője az a román irodalom, tudomány és művelődés volt, amelyet idő folytán ez iskolák tanárai és tanítványai teremtettek meg. E szellemi és politikai áramlat megteremtésének eszköze ez iskolákban a románnyelvi, irodalmi, történelmi és földrajzi oktatás volt. Hogy miként gondolkoztak a magyar-román viszonyról e tanárok, arra vonatkozóan fölötte jellemző egykorú adatot találunk Ürmössy Sándornak Kolozsvárt 1842-ben megjelent „Az elbujdosott magyarok Romániában” című útleírásában (63–65. l.), melyben egy ilyen erdélyi származású bukaresti tanárral folytatott beszélgetését közli:

„Nemzetem ott (már t. i. Erdélyben) nem szereti hazáját, mert nincs, mit szeressen benne, nincs ami leláncolja annak szeretetéhez – mondá a tanár. Csak élnek benne. Élnek, mert éltetik szabadító reményeik. Oláhország is siratja erdélyi nemzedékünk pórgyermekait; azért országunk gyűlölettel emlékezik a magyar nemzetre, pedig úgy-e a szomszédoknak jól kellene egymással élni? Nem hiszem, hogy ne vette volna észre, hogy itt a magyarok milyen gyűlöletben vannak az oláh nemzet előtt? Bizony higyjék el az urak, ha későre is, de egykor Istenünk meghallgatja a sok millió lelkek imáját, melyet rég, hogy egyeztetett harmoniában bocsátanak hozzája a szabadító kegyért – s tán egyszer kireggül azon éjszaka, melyben a reménysugár oly soká nem jelenék meg szürke egünkön.”

Hogy miként hatott a többnyire magyarországi tanároktól és tanítóktól vezetett romániai iskola az értelmiség gondol-

kozásának, politikai és nemzeti törekvéseinek irredentista irányban való kifejelesztésére, nyíltan bevallják a romániai közélet vezető férfiai is. Take Jonescu, ki oroszbarát és magyarellenes háborús izgatásaival egyik beleugratója volt Romániának a most lezajlott világháborúba, 1891-ben francia nyelven egy oroszellenes röpiratot írt, amelyben azt mondja: Jól tudja, hogy népszerűtlen dolog mellett száll síkra, mikor oroszellenes politikát hirdetve, honfitársait arra akarja bírni, hogy minden utógondolat nélkül csatlakozzanak a középponti hatalmakhoz, mert hiszen tanáraik mindnyájuknak jóformán kivétel nélkül erdélyiek voltak, kik a maguk bajának orvoslását, szemben a magyarokkal, végső fokon az oroszoktól remélik, de Románia érdekei mást parancsolnak, mint amit az erdélyi származású tanárok szubjektív hajlama beoltott a királyság románjaiba. „A Kárpátokon túl lakó románok nálunk menedékhelyre találtak – mondotta Lahovary Sándor külügyminiszter abban a beszédben, amelyet 1894-ben a román kamarában, az ellenzék szemrehányásaira felelve, az úgynevezett erdélyi vagy nemzeti kérdésben mondott. Tárt karokkal és nyílt szívvel fogadtuk tüzhelyeinken. Minden életpályát megkönnyítettünk számukra. Sőt még többet tettünk: *megengedtük, hogy tanintézeteinket elfoglalhassák és a román nemzetnek még fiatal lelkét és elméjét átalakíthassák.*”

Hogy behatóbb és részletesebb adatokkal illusztrálva vázoljam a romániai iskola ezirányú munkásságát, lehetetlenné teszi a megszabott szűk keret, amelyben könyvem mozoghat. Azt hiszem azonban, hogy az az egy-két adat is, amelyet felsorolhatok, elégséges lesz arra, hogy némi tájékoztatást nyújtson a romániai iskolák ezirányú munkásságáról és hatásáról.

E könyv folyamán már idéztem Kogalniceanu Mihálynak azokat a szavait, melyekkel 1843 november havában a jași-i *Akademia Mihaileana*-n megnyitotta történelmi előadását. „Hazámnak tekintem azt az egész területet, amelyen románul beszélnek és nemzeti történelemnek az egész Moldova történetét, mielőtt szétdaraboltatott volna, Oláhországot és az erdélyi testvéreket”, azaz a román történelem nemcsak Románia története, hanem az egész román fajé! A románság tehát nemcsak ethnikai, hanem művelődési, nemzeti és politikai szempontból is egységesnek tekintendő. Ez a gondolat húzódik keresztül az egész román történetíráson és tanításon. Ennek a gondolatnak logikai következménye az a tanítás is, hogy a magyarországi románság történeti élete nem a magyar állam és nemzet történetével kapcsolatos, hanem sokszor kiegészítőrésze, néha pedig középpontja is az egész románság történetének.

Világosan kifejezi ezt a gondolatot Jorga Miklós tanárnak előadása, melyet Erdély román életéről (*Despre viața românească a Ardealului*) címmel tartott az általa 1908-ban rendezett valeniî de muntei nyári szabadegyetemi tanfolyamon.

Jorga ez előadásában azt igyekszik történeti alapon – természetesen a történeti igazság elferdítésével – bebizonyítani, hogy a románság között, tekintet nélkül az állami határookra, mindig megvolt az érzelmi egység. Nagy Lajos magyar király uralkodásának idejéig a magyarországi románság és az oláh vajdaságokban lakók között a politikai egység is megvolt, amennyiben az oláh vajdák Erdély nagy részét is bírták.

A politikai egység megszűnése után – Jorga szerint – a husszitizmus elterjedése következtében ismét helyreállott az érzelmi egység, majd Hunyadi János alatt a politikai egység is, mert Hunyadi János kormányzósága idején uralkodója volt az összes románságnak is. A magyarság részéről minden olyan kísérlet, amelynek célja volt a románságot szétválasztani, mint a reformáció és a gör. kath. unió, csak arra való volt, hogy a románság között az érzelmi egységet előmozdíthassa. Ezenkívül az oláh vajdák politikája mindig az volt, hogy a politikai egységet is helyreállítsák. Példák erre Rares Péter és Vitéz Mihály vajdák.

A fanariota-korszak idejében az oláh vajdaságokban ugyan lesülyedt a nemzeti szellem, de annál erősebb lett Erdélyben, ahonnan a XIX. század első évtizedeiben sok tanár ment be a vajdaságokba, hol a romanizmusnak ébresztői lesznek. Ennek hatása már a múlt század negyvenes éveiben érezhető lesz azáltal, hogy az egység gondolata *Dacia* fogalmában jegecesedik ki. Kogalniceanunak *Dacia literara* című vállalata, továbbá Laurianunak és Balcescunak *Magazinul istoric pentru Dacia* című kiadványa mind ennek a jelei. Az 1848/49-iki évek mozgalmi szintén ez irányban haladnak. A fejedelemségek egyesülése, Románia függetlenségi harca 1877-ben, az erdélyi román nemzetiségi mozgalmak a múlt század nyolcvanas éveiben, a *Tribuna* alapítása, a Memorandum-pör mind mértföldjelző kövek az egység felé vivő úton. Végül pedig a legújabb jelenségek, amelyek abban foglalhatók össze, hogy az egész románságot a maga összes kulturai és politikai koncepciójában az a gondolat uralja: mi módon és minő eszközökkel ériék el a maguk természetes célját: *a teljes egyesülést?*

Megjegyzem, hogy Jorgának, ki a román történelem alapgondolatát és kiterjedésének körét ekként fogja fel és határozza meg, a különböző iskolák számára írt román történeti tankönyvei kivétel nélkül az itt saját szavaival jellemzett álláspontját tükröztetik vissza.

A Liga Culturală 1908-iki Naptárában egy Rascanu Péter nevű képviselő „Az én első tanítóm” című cikkében elbeszéli, hogy 1855-ben a birladi elemi iskolában egy Popescu Jón nevű erdélyi származású ember volt a tanítója. Volt egy térképük is „Karte a Țerilor Romane” (a román országok térképe). A történelemből Laurianu kétkötetes könyvét tanulták

s a Hurul krónikájából (egyik hirhedt roman történeti forráshamisítás) azt tanulták, hogy a kúnok románul beszéltek (Cumani-Rumani, a C betű csak tollhiba az R betű helyett). Olvasnivalóul odaadta nekik a *Gazeta Moldaviei*-t és a *Gazeta Transilvaniei*-t. Vasárnaponként, templomozás után visszamentek az iskolába, ahol nekik epizódokat beszélt el az 1848/49-iki erdélyi eseményekből, amelyekben maga is résztvett. Megtanította egy költeményre: Mi a román haza? – Ce e patria româna? – Az első két versszakban azt énekelték, hogy a román haza nagyobb, mint Oláhország és Moldova. A harmadikban azt, hogy Erdélynél is nagyobb a román haza. Nem, nem, testvérekem! A románnak nagyobb hazája van! Mikor 1857 nyarán a vizsgálaton felelve, azt mondotta, hogy Mihály vitéz fejedelme volt Moldovának, Oláhországnak és Erdélynek, a jelenlevő közönség hatalmasan megtapsolta.

Hogy Mihály vitéznek és Stefan cel Marenek (Nagy István vajdának), az irredentizmus ez állítólagos hőseinek a román iskolai tanítás által a román értelmiség lelkébe bevésztett és a való igazsággal ellentétben óriásilag megnövelt alakja minő megtévesztő, sőt gyakran a nevetségesség határát érintő hatással van a román közszellemre, érdekesen jellemzi a junimista Negruzzi „Copiile de pe natura” (Másolatok a természet után) című művének Stefan si Mihai című fejezetében.

Egy városi közgyűlésen – meséli Negruzzi – arról volt szó, hogy a városi parkot faléces kerítés helyett vasráccsal vegyék körül. Azt határozták: árlejtést fognak hirdetni, hogy ki kapja meg a vállalatot? Nagy vitatkozás keletkezett arról, hogy a pályázatban az idegenek, azaz a nem román állampolgárok is résztvegyenek-e vagy ne? Egyik szónok azt mondotta: ha megengedik, hogy az árlejtésen idegen vállalkozók is résztvehessenek, vétkezni fognak Mihály vitéz emléke és a román nemzetiség ellen. E kijelentés lesújtó hatással volt az ellenkező nézetűekre és el is határozták, hogy az idegeneket kizárják a pályázatból. Így nem vétkeztek Mihály vitéz emléke és a román nemzetiség ellen, de a vasrácskerítés sem készült el soha. Egy népgyűlésen a kamara alelnöke pártja érdekében nagy beszédet mondott. Egy hallgató közbekiáltott: Igen, igen! – de mi a párt programja? A szónok egy pillanattal megzavarodva hallgatott s azután Mihály vitéznek a falon függő arcképére mutatva, így kiáltott fel: A program? Ime: Mihály vitéz! – Dörgő taps követte e kijelentést és most mindenki meg volt nyugodva, hogy tisztában van a programmal. „A képviselőházban, a szenátusban – írja Negruzzi –, a megyei és községi gyűléstermekben, a törvényszékek tárgyalótermeiben, a templomokban a szószékeken, a népgyűléseken, a magánösszejöveteleken, a politikai vagy az irodalmi ujságok cikkeiben, az élclapokban, minden szónok, minden szószátyár

izgató szájában szakadatlanul csak ez hangzik: Stefan cel Mare és Vitéz Mihály, Vitéz Mihály és Stefan cel Mare !

Hogy mi a román haza és mekkora területet foglal magában, megtanulhatjuk bármelyik romániai földrajzi tankönyvből. Vegyük kezünkbe Mehedinți Simon bukaresti egyetemi tanárnak és az 1918-iki Marghiloman-kormány közoktatásügyi miniszterének 1909-ben megjelent és a román kir. közoktatásügyi minisztérium által approbált földrajzi tankönyvét. E tankönyv 53. lapján a következőket olvashatjuk:

„A mi országunkon kívül románok más tartományokban is laknak. Ezek: Transilvania vagyis Ardealul, Banatul vagy Timisiana, Crisiana, Maramuresul és Bukovina ... A beözönlő barbár nemzetek közül csak a magyar maradt meg román területeken és így uralkodója lett azon résznek, amelyben a Kárpátokon túl élő testvérek laknak. A románok által lakott föld igen kedvező alakulatú. A közepén van az erdélyi fennsík. A Kárpátok legmagasabb csúcsai közül kerül el Erdély, a legbüszkébb és a legáldottabb ország az összes országok között, amelyeket az Isten megteremtett. Bárhonnan jössz, sokat kell hágnod és nem tudsz a közepébe érni anélkül, hogy kikerüld valamelyikét azon természet által megerősített hét kapunak, melyek a közepébe vezetnek. Ott fenn minden lépésre óriás nyomait látod a római népnek: a világ urának, mert Erdély a boldog Dácia legszebb része, a cézárok legszebb országa. Aki sereggel védelmezi ez átjárókat, Erdélyben olyan biztonságban érezheti magát, mint egy bezárt erődben és nem félhet semmiféle külső ellenségtől. Ezért foglalta el Traján császár Dáciát és helyezte el sok katonaságot a havasokban. Az ázsiai síkságról beözönlő nomádok itt állottak meg, nem tudván nyugat felé előhaladni, hogy elpusztítsák a rómaiak birodalmát.”

„A mi nemzetünk – folytatja tovább Mehedinți – eleinte Erdély fennsíkján helyezkedett el és innen a vizek folyása mentén terjeszkedett el köröskörül. Ezért vannak az egyes városok is annyi rendszerességgel elhelyezkedve: Brasov, Sibiu, Cluj (Kolozsvár) a fennsík szélein vannak, mindenik egy-egy nagyobb átjáró mellett, ahol a völgyek és az utak a fennsíkról kifelé futnak. Oradea mare (Nagyvárad), Aradul, Timisoara (Temesvár), Severinul, Tirgu Jiului, Ramnic Valcea, Pitesti, Ploesti, Buzetul, Ramnic, Sarat, Focsani, Bacau, Suceava, Cernautu úgy helyezkednek el, mint egy koszorú a hegyek mögött.”

Mehedinți, volt román kir. közoktatásügyi miniszter e földrajzi tankönyve mögött egy hajszálnyira sem maradt el Murgoci egyetemi tanárnak Popa-Burca középiskolai tanár társaságában a középiskolák IV. osztálya számára írott földrajzi tankönyve sem. A szerzők a könyv bevezetésében és zárószavában nyíltan kijelentik, hogy minden igaz románnak arra kell törekednie, hogy a románok egy nagy és szabad

Romániában egyesüljenek. Egy kis térképen be is mutatják ezt a Dnyesztertől a Tiszáig terjedő Romániát, amely délen egészen a durazzó–szaloniki-i vonalig terjed. A románság földrajzi elhelyezkedését is bemutatják egy térképen, még pedig úgy, hogy Kassa körül és a Balaton mellékén is láthatunk egy nagy, románlakta területet. A románok által lakott városok között említik Szentest és Makót is. Debrecenről azt írják, hogy lakói „nagy részben magyarok”. Szerintök románok lakják Békés-, Csanád-, Hajdu- és Szabolcs megyéket is. A magyarországi románok összes száma szerintök három és fél millió.

A „Carte de cetire pentru clasa a III. primara Intocmita dupa noua programa” (Olvasókönyv az elemi iskola III. osztálya számára az új tanterv alapján) című s a román kir. közoktatásügyi kormány kiadásában 1905-ben megjelent olvasókönyvnek 100-ik lapján a következők olvashatók:

„A román nemzet nincs a Kárpátok, a Duna és a Prút közé beszorítva. Nem, a román nemzet sokkal jobban el van terjedve, mert a transilvániaiakkal, a bánátiakkal, Crisiana lakosaival éppen úgy, mint Maramures, Bukovina, Besszarábia és Macedónia lakosaival ugyanabból a vérből származó testvérek vagyunk. Mindnyájan románok vagyunk, mindnyájan a dákorománoktól származunk. Román voltunk mellett legnagyobb bizonyítékunk az, hogy mindnyájan ugyanazt a nyelvet beszéljük, ugyanazon szokásaink vannak és egy a hitünk. A románok sokan vannak, csak hogy megoszlanak szabad voltuk és fenntartásaik szerint. A legfüggetlenebbek, akik Olteniában, Munteniában, Moldovában és Dobrudzsában laknak és a román királyságot alkotják. A transilvániaiak, a bánátiak, a Crisianabeliek és a maramuresiek a magyarok alattvalói a bukovinaiak az osztrákoknak, a besszarábiaiak az oroszoknak, a macedóniaiak pedig a törököknek alattvalói. Engedje meg a jó Isten, hogy egy nagy és hatalmas Romániában lássuk őket egyesülve. Akkor majd a Prút folyó és a Kárpátok nem fognak határt alkotni, hanem a Kárpátok ormairól széttekintve, a terjedelmes, hatalmas román hazát fogjuk láthatni.”

Ez idézet utolsó sorai eszembe juttatnak egy régi dolgot, ami velem történt. Huszonöt évvel ezelőtt, 1892 májusában meglátogattam a bukaresti román kir. tanítóképzőintézet gyakorlóiskoláját, melynek igazgatója és pedagógiai vezetője egy *Borgovan* nevű erdélyi származású tanférfiú volt. Borgován úr az iskola IV. osztályába vezetett, hol egy tanítójelölt éppen a románok által lakott országok földrajzát tanította. Az előadás didaktikai és tárgyi szempontból kifogástalan volt, politikai és történeti szempontból azonban teljesen irredentista szellemű. A többi között Erdély néprajzi képét a következőképpen mutatta be tanítványainak: „Transilvániának két milliónál valamivel

több lakosa van. Ebből másfél millió román, 200,000 szász, 350,000 székely, azonkívül még némi magyarok és cigányok is laknak ott”.

Ez a furcsa statisztika meglepett. A tanítójelölt felületes-ségének és tudatlanságának tulajdonítottam. Később meggyőződtem, hogy a feltevésem téves, mert az irányzatos román statisztika rendszeréhez tartozik a székely vármegyék magyar lakosságát mindig szekler név alatt különválasztani Erdély többi magyar lakosságától, az unguroktól. A célzat az, hogy az avatatlan romániai vagy külföldi ember ne jöhessen rá, hogy a szekler is éppen olyan magyar, mint az ungar s ennél-fogva Erdély magyar lakossága, a székelyek leszámításával, a románsággal szemben lehető csekélynek tűnjék fel.

Hogy az ilyen statisztika egyes külföldi írónál minő alapos, sőt bizonyos tekintetben komikus tévedésekre ad okot és alkalmat, fényes bizonyítékát adta annak Gustave *Le Bon* 1916-ban Párisban megjelent „Enseignements psychologique de la guerre Européenne” című művének 107. lapján, hol ezeket írja: „La Transylvanie compte 1.540,000 Roumains contre 380,000 Hongrois, 560,000 Tscheques, 234,000 allemands et 54,000 membres de nationalités diversés”. *Le Bon* és forrása szerint Erdélyben 560,000 cseh lakik. Mi a magyarázata ennek a szarvashibának? Egyszerűen az, hogy *Le Bon* különválasztva látván forrásában az 560,000 szeklert a 380,000 hongroistól, úgy okoskodott, hogy miután a *szekler* más mint a *hongrois*, nem lehet egyéb fajtájú nép, mint szláv, és miután ebben a világháborúban a csehek igen szép szimpátiákra tettek szert a franciáknál, ezt az 560,000 szeklernek nevezett bizonytalan fajtájú népséget megtette a franciák előtt annyira szimpatikus szláv fajú népnek, csehnek.

A tanítójelölt, miután ismertette a románoktól lakott országokat, tanítását így fejezte be: „Ezek az országok most idegen uralom alatt szenvednek! De nincs messze az idő és eljön, amelyben ezeket mi, romániaiak, fel fogjuk szabadítani és azok velünk egyesülnek s akkor Románia egy nagy és hatalmas birodalom lesz.”

Hogy a román történelmet a magyarság történelmi életéhez való kapcsolatában hogyan tanítják a romániai iskolákban, egy-két példában a következő két tankönyv segítségével akarom illusztrálni:

Egyik Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár által írott következő című tankönyv: „Istoria românilor pentru clasa IV. si a VIII. secundară” (A románok története a középiskolák IV. és VIII. osztálya számára).

E könyvnek egyes részeit olvasva, azt hisszük, hogy nem komoly tankönyv van kezünkben, hanem a háborús román időszaki sajtó valamelyik izgató terméke.

Foglalkozik a magyarországi románság legújabbkorszaki történetének kapcsán Apponyi gróf 1907. évi iskolai törvényeivel is. Megállapítja, hogy „ez a törvény az erdélyi román iskolákat olyan nehéz feltételek elé állította, hogy ezeknek fenntartása a jövőben nagy áldozatokba fog kerülni. E törvény azt célozza, hogy a vallásitanításba is beerőszakolja a magyar nyelvet. Magyarországon a román beszédért és a román nemzeti színek ártatlan viseléséért már az asszonyokat is börtönre ítélték. Egyideig a pesti képviselőházban a románok képviselői hiába küzdöttek a román nyelv tiszteletbentartásáért. A magyar kormány nem volt hajlandó a közigazgatás ágazataiban román vagy románul tudó tisztviselőket alkalmazni”. Megemlékezik a Memorandum-pörről s arról „a határtalan üldözésről”, mellyel a magyar kormány börtönbe vetette a Memorandum szerzőit.

„Az erdélyi román érdekek védelmére alakult meg Bukarestben a „Liga Culturală” 1894-ben – tanítja Jorga e könyve a romániai középiskolai ifjúságnak. (Jellemző, a tudós szerző a Liga alapításának évét illetően téves évszámot közöl, mert a Liga nem 1894-ben, hanem 1891-ben alakult meg.) Ezidőtől kezdve az erdélyi románok politikai törekvései iránt a fellángolás egyre növekedett és nálunk mind több és több rokonszenvre talált. És eredménye az volt, hogy dacára az 1910. évi kényszerképviselőválasztásoknak, a pesti parlamentben ma számos román képviselő ül. A „Tribuna” című román lap, mely előbb Nagyszebenben, később pedig Aradon jelent meg, lényeges szolgálatokat tett az erdélyi románság ügyének ... A rabságban levő románok sorsa s azok a kötelékek, melyek bennünket velük összekapcsolnak – lévén velük egy vérből valók – s azok a keserű emlékek, melyek közül egyesek nagyon is frissek, idézték fel nálunk a legnagyobb kérdést, a nemzeti kérdést.”

„Dacára a magyar államban élő testvéreink küzdelmes életének – az Oroszországba való beolvadás veszedelmétől félve – a hármasszövetséghez csatlakoztunk és e szövetséghez Románia hű maradt a legutóbbi időkig, dacára a nagy politikai áldozatoknak.”

Nem érdektelen könyvének bevezető része sem, melyben a román faj elterjedtségéről a következően ír: „A román föld nem áll csupán a mai Romániából ... Román föld minden hely. melyen a mai napig nemzetünk többségben lakik, amelynek mindenhol meg van az ő eredeti szokása, ősi kultúrája és egy idő óta ugyanazon felsőbb lelki élete. Következésképpen román föld Erdély egész hegyi vára, az északon fekvő Maramures, Timisiana és román földnek nevezhető az a síkság is, amely a Tiszafelé a Bihar hegység lábánál bontakozik ki s amelynek alig vannak más nyelvet beszélő lakosai.”

A második könyv, melynek egy-két helyét még be akarom

mutatni, a Coşbuc György és társai által szerkesztett és a román királyi közoktatásügyi minisztérium által jóváhagyott (53,215/913. sz.) Olvasókönyv „Carte de cetire pentru clasa IV-a primara urbana”. E könyv 100-ik lapján a következők olvashatók:

„A magyar volt az egyetlen barbár faj, amely nem elégedett meg azzal, hogy a románokat állandóan pusztította, hanem velük folytonos harcban élve, elvette tartományait is. A magyarok egy nemzetségből valók az avarokkal és a bolgárokkal – és éppen olyan csúnyák és vadak, mint azok. Életmódjuk olyan volt, mint a vadállatoké. Nyers hússal és vérrel táplálkoztak. Kivették a legyőzött ellenség szívét s azt darabokra vágva, lenyelték.”

A 297. lapon a Hora-féle lázadásról beszélve, a következőket írják: „A románok sorsa egyre tűrhetlenebbé vált a magyarok uralma alatt. A román paraszt heteken át ingyen dolgozott a magyar földesúrnak. A román ünnepeket nem volt szabad megünnepelni. Nagy adókat fizettek. A földesúr eldöglött állatainak húsát pénzért kellett megvásárolniuk dacára annak, hogy ehetetlen volt. Hogy az esetleges felkelést megakadályozzák, el volt tiltva a fegyverviselés és a kinél csak egy kést megtaláltak, annak levágták a jobb kezét. A földesurak a legkisebb elégedetlenség miatt szánalom nélkül leöltek minden románt és hullájukat elrettentő példa gyanánt kirakták az utak szélére.”

A 347. lapon az erdélyi románok 1849/49-iki mozgalomáról a következőképpen ír:

„A magyarok arra számítottak, hogy Erdély és Magyarország egyesítésével egy csapásra magyarrá tehetik az összes erdélyi románokat. Törvényt alkottak, amellyel megtiltották, hogy Erdélyben a magyar nyelven kívül más nyelvet is beszélhessenek. Hogy a románokat erőszakkal megmagyarosítsák, elhatározták, hogy az összes erdélyi román gyermekeket összegyűjtik és azokat magyarul tanítva, megmagyarosítják. A kifejlődött harcok alatt a magyarok nagy kegyetlenségeket követtek el. Akit megfogtak, halálra kínozták. Karóba húzták az öregeket, meggyilkolták a nőket, a csecsemőket pedig meggyilkolt anyjuk mellé fektették, hogy annak melléből szopjanak. 1867-ben a románok a magyarok fennhatósága alá kerültek, azóta a románok sorsa egyre szomorúbb, mert erőszakkal akarják elmagyarosítani őket, de az erdélyi románok nagy ellenállást fejtenek ki.”

A romániai iskolákban használt tankönyvek ismertetésével kapcsolatosan érdemes azt is megvizsgálni, hogy e tankönyvek irredentista szellemű tanításai minő közvetlen hatást gyakorolnak a romániai tanulói ifjúság történelmi és politikai gondolkozásának kifejlődésére? Erre vonatkozóan igen

érdekes adatott közöl Dávid Mihály a „*Néptanítók Lapja*”-nak 1918 június 20-iki számában.

A romániai középiskolák retorikai oktatásában szokásos eljárás, hogy a retorika tanára időnként megbíz egy-egy tanulót, hogy tanulótársai előtt a rendes retorikai órák egyikében valamely közérdekű kérdésről mondjon szónoki beszédet. Egy ilyen iskolai gyakorlatul szolgáló szónoki beszéd fogalmazványa került Dávid Mihály kezeibe, aki aztán közzétette azt a „*Néptanítók Lapja*”-nak már idézett számában. A fogalmazvány csak töredék, de ez a töredék is annyira jellemző és érdekes adaléka a román irredentizmus fejlődése lélektanának, hogy valóságos dokumentumul szolgál annak megítélésére, hogy minő hatása van a romániai iskola célzatos munkásságának a román nemzet értelmisége politikai gondolkozásának kifejlesztésére és irányítására!

A szónoki beszéd témája a következő: *„Az elnyomott és szabad románok sorsa és azon kölcsönösség, amely közöttük van, vagy amelynek közöttük kellene lenni.”*

„Röviden ismertetni akarom – kezdi beszédét az ifjú szónok – a szabad és az elnyomott románok életét és egyben rá fogok mutatni mindazon összeköttetésekre, melyek az összes románok között léteznek, vagy amelyeknek megléte kívánatos volna.”

„Kezdjük Erdéllyel, mely szerintem a legszebb és a legelnyomottabb az összes országok között. Azt mondtam, hogy a legszebb ... N. Balcescu szerint „Gyönyörű felséges palotához hasonlít. Valóságos mérnöki műemrek, ahol össze vannak halmozva a természet összes büszkeségei, melyek Európa többi tartományait diszesítik” ... De térjek a tárgyra. Erdély a románok és a magyarok között lefolyt évszázados harcok színhelye. Ez a két nép éppen úgy nem békülhet ki, amint nem békülhet ki a farkas a báránnyal. Két különböző nemzet. Az egyik a rómaiak nemes utóda, a másik a húnokkal egy fajta. Az első számbelileg többségben van és őslakó, de mégis olyan barbár és embertelen törvényeknek van alávetve, melyek méltóak a magyar jellemhez. A magyarok az őket jellemző önfejlőséggel és erőszakossággal próbálják a románokat elmagyarosítani. A nemesek adót nem fizetnek, hanem azt a néppel fizettetik meg. A legelnyomóbb törvényekkel kormányozzák a román népet. Azt tartják, hogy a románok csak megtúrt nemzet, akiket viselkedésükre való tekintettel láncra kellene verni. Súlyos és terhes adókkal sújtják őket. Elveszik mezőgazdasági terményeiket és marhaállományukat. Szabályozzák viseletüket és kimondják, hogy a románoknak nincs joguk szövetruhát, cipőt és kalapot viselniök, hanem egyszerű vászonnadrág és ing viselésére vannak kötelezve.”

„A magyarok sohasem akarták meghallgatni a románok

jogos sérelmeit, nehogy rendszerük megsemmisüljön és nehogy „a jövevény csőcselék a nemzetek sorába emelkedjék.” Figyeljetekek ide: „hogy ez a jövevény csőcselék, nehogy a nemzetek sorába emelkedjék!” ... Hát van ennél nagyobb sértés? Hát van ennél nagyobb valótlanság? Hogy mi, az őslakók legyünk eképen megsértve a betolakodó magyarok által! A nemesek hozzászótkak ahhoz, hogy számukra a nép kaparja ki a gesztenyét a parázs alól ... De teljesült a közmondás: „Addig jár a korszó a kútra, amíg ...” Kitört a lázadás és Erdély földje a legvéresebb harcok színhelye lett. A románok legnagyobb hősei életüket áldozták fél a szent ügyért, hogy testvéreiket felszabadítsák az elnyomó magyarok járma alól. A magyarok egyesültek mindazon elemekkel, melyek ellenséges viszonyban éltek a román néppel és nagy nehezen sikerült nekik a lázadást elnyomniok. Azonban ne higyjék a magyarok, hogy Hóra, Kloska és a többi román hősök kivégzésével a románok szabadság vágya kialudt, mert ezek még mindig várják a megmentést. Mindaz, amit az erdélyi románokról mondtam, vonatkozik a temesi, a bánási és a máramarosi románokra is.”

Ezek után a fiatal szónok még beszél a besszarábiai és a bukovinai románokról is. Mikor rátér a macedoniai románokra, a kézirat megszakad és így mi meg vagyunk fosztva a lelkes dáko-román ifjú további fejtegetésének élvezetétől. De azt hiszem, ez a töredék is eléggé érdekes és figyelemreméltó adalék a román irredentizmus fejlődésének pszichológiájához. Egy darabka tükörkép, amelyben megláthatjuk, hogy az erdélyi menekültek, kiknek a romániai vezető politikusok megengedték, mint Lahováry Sándor mondotta fennebb idézett beszében, hogy „tanintézeteiket elfoglalhassák, miként alakították át a román nemzetnek még fiatal lelkét és elméjét.”

A romániai görög keleti orthodox egyház viszonya az irredentizmushoz.

Megismertetvén főbb vonásaiban, hogy a magyar államból Romániába költözött tanítók és tanárok munkássága miként ültette be a romániai értelmiségnek még fiatal elméjébe és lelkébe az irredentizmust, önként felvetődik az a kérdés, hogy az iskola mellett minő szerepe van a romániai görög keleti egyháznak, amelynek érzelmi és szellemi hatása a népnek sokkal szélesebb rétegére terjed ki, mint az iskoláé, a román fajnak egyetlen államban uralkodó alatt való egyesítését célzó irredentista mozgalmakban?

Aki a romániai románság közművelődési állapotait tanulmányozza, azonnal észreveszi, hogy Románia kultúrája nem

egységes. Két rétegből van összetéve: az értelmiség franciás kultúrájából, melyet az utolsó három évtized alatt a román nemzeties elemek erősen módosítottak és a tömeg balkáni színezetű, de egyúttal nagyon oroszos jellegű egyházas kultúrájából, amely utóbbi, különösen az erkölcs és az érzelem tekintetében nagyon befolyásolja a franciás kultúrájú műveltebb társadalmi réteget is. E dualizmus következtében a franciás kultúrájú román értelmiségnek szíve, mint azt az 1870-iki német-francia háború idején Románia külügyminisztere nyílt parlamenti ülésben mondotta: „ott van mindig, hol a francia zászló lobog”. A román orthodox egyház balkáni és oroszos szellemi légkörében élő román néptömeg lelke pedig a pravoszlávia hatalmas képviselője, az orosz felé vonzódik, amelytől újabb története egész folyamán megszokta felszabadítását várni.

A romániai görög keleti egyház papságának és híveinek e lelki állapotához, mely a fennebb vázolt politikai és művelődéstörténeti hatások folytán keletkezett, módosítóan járul még az a körülmény, hogy a görög keleti egyház nem egyszersmind tanítóegyház is, mint a római katolikus, vagy a protestáns egyházak. Az ő birodalma csak a hit és az érzelem világa, nem egyszersmind a tudásé és az értelemé is. Szemeit állandóan az égre szegezi s nem a földre is, amelynek tárgyai az emberi tudásnak anyagát alkotják. Ez okok miatt a görög keleti egyházat politikai eszmék és törekvések szolgálatába csak akkor lehet állítani, ha ezek az eszmék és törekvések látható kapcsolatban vannak a tömeg hitével és vallásos meggyőződésével. A politikai nemzet és a vallás között, melyet a tömeg szemében a papság képvisel, a látható kapcsolatot egyedül a liturgia nyelve alkotja s azért van, hogy a liturgia nyelvét a nép magával a hittel veszi azonosnak. Orthodox vallás román liturgiai nyelv nélkül a tömeg szemében el sem képzelhető. Ez teszi érthetővé, hogy a magyarországi román nemzetiségi izgatók a nép tömegét a magyarság ellen azzal szokták sorompóba állítani, hogy a román liturgikus nyelvet a templomból ki akarja tiltani és helyébe a magyart tenni.

Az itt előadott okok miatt a romániai orthodox egyház papságát csak úgy lehetett a román nemzeti aspirációk szolgálatába állítani, hogy történeti falsum segítségével az orthodoxia és a nemzeti aspirációk között bizonyos kölcsönösséget állapítottak meg, azaz kimutatták, hogy a román nemzeti törekvések megvalósításáért megindított mozgalom egyszersmind rájuk erőszakolt harc az orthodox vallás megvédelmezése érdekében is, mert mindazok a tényezők, amelyek útjában állanak a román nemzeti aspirációk valórválásának, egyúttal halálos ellenségei is az orthodox hitnek.

Ez elmélet kifejtésére és történeti megokolására Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár vállalkozott, megírván két

kötetben a román gör. keleti egyház és a románok vallásos életének történetét. (L. Nicolae Jorga: Istoria bisericei românești și a vieții religioase a românilor. Valenii de munte. 1909.)

Jorga e kétkötetes művében a románság és a magyarság középkori egymáshoz való viszonyát következőképpen igyekszik a maga célzatos álláspontjának megfelelően előadni:

A magyar királyok IV. Béla uralkodásától kezdve egészen a mohácsi vészig, az oláh vajdaságokat nemcsak politikai, hanem katolikus egyházi (térítési) érdekből is igyekeztek a maguk uralma alá hajlítani. A középkori magyar királyok törekvése a román vajdaságokra nemcsak politikai, hanem vallásos szempontból is veszedelmes volt. Egyrészt meg akarták fosztani az oláh vajdaságokat állami függetlenségüktől, másrészt pedig a román népet orthodox vallásától és katolikussá tenni.

A magyarok ezt a harcot a mohácsi vész után is tovább folytatták, csak hogy más alakban. A románokat ekkor nem katolikussá akarták tenni, hanem kálvinistává, ami még kedvezőbb a magyarokra, mert a kálvinizmus segítségével – lévén az istentisztelet nyelve már többé nem latin, hanem magyar – sokkal gyorsabban és könnyebben meg lehet az orthodox vallásuktól megfosztott románokat magyarosítani. Az orthodox vallás és egyház ellen intézett e támadás tovább folyik a kálvinizmus politikai hatalmának, az erdélyi fejedelemségnek bukása után, a Habsburgok uralma alatt is, az erdélyi románok katholizálása, az úgynevezett vallásos unió segítségével. E közel 600 esztendő küzdelem azonban nemcsak szellemi fegyverekkel folyt, hanem erőszakos üldözésekkel is kapcsolatos volt. A románságnak tehát nemcsak nemzeti létéért és nyelvéért, hanem vallásáért is sokat kellett szenvednie sokszázados ellenségétől, a magyarságtól.

E veszedelem még most is megvan az úgynevezett katolikus propaganda alakjában, amely két irányban működik: *a)* Románia városaiban és a moldovai csángó falvakban jól szervezett katolikus egyházakat és iskolákat tart fenn azért, hogy a magyarságot a román államban mint valamely elleneséges idegen testet fenntartsa és erősítse, tehát a vallás ürügye alatt magyarosító propagandát folytat; *b)* iskolák, rábeszélés és egyéb jezsuitisztikus eszközökkel proselitizmust űznek a magasabb román társadalmi rétegek női között, akik közül az utolsó két évtizedben többen tértek át ősi orthodox hitükről a római katolikus hitre. A veszedelem ez újabb alakjával szemben a sikeres védekezésnek nincs más módja, mint az orthodox egyház körén belül szervezkedni és megteremteni egy orthodox vallásos reneszanszot. Egyszóval, ugyanazon erkölcsi, szellemi és társadalmi eszközökkel védekezni, minőkkel állítólag a katolicizmus támad.

Az orthodox román egyház e reneszanszának szervezését *Scriban* archimandrita vette kezébe. Hogy az orthodox román papság értelmesebb és tudományosabban képzett részét ránevelje erre az állítólagos védekezőharcra, az orthodox klérus egynéhány tudósabb tagjával szövetkezve, megindította a „Revista Ortodoxa” című folyóiratot, melyben az orthodox vallásos reneszansz elméletét igyekszik kifejteni és a papság körében elterjeszteni. Előkelő és vezetőszeretpet játszott a Liga Culturală-ban is, melynek egyik legtevékenyebb alelnöke volt. Így kapcsolta össze saját személyében az orthodox reneszansz ügyét a román faj kiegészülésének, az irredentizmusnak gondolatával.

Scriban archimandrita nagyon jól tudta, hogy az általa olyan veszedelmesnek jelzett katolikus propaganda tulajdonképpen alig létezik, sőt még kevésbé működik Romániában. Tudta, hogy a román előkelő női körök egy-két tagjának a katolikus hitre való áttérésében ennek az állítólagos romániai katolikus propagandának nagyon kevés része, érdeme vagy bűne lehet. A román előkelő nők közül azok, akik katolikusokká lettek, tulajdonképpen azon franciaországi arisztokratikus körök asszonyainak katolikus és egyházas szellemi légkörében határozták el magukat az orthodox vallásnak elhagyására, melynek formalizmusa érzésvilágukat nem elégítette ki, amelyben franciaországi, illetőleg párisi tartózkodásuk alatt éltek. Scriban archimandrita az orthodoxiának általa megindított reneszanszát arra igyekezett felhasználni, hogy egyúttal a román előkelő nőket ne csak megnyerje ennek az új egyházas iránynak, hanem a vallásos élet azon bensőbb és mélyebb vágyakozásainak is, melyek lelkükben a párisi katolikus előkelő körökkel való érintkezés alatt keletkeztek, táplálékot nyújtson, hogy ily módon aztán őket az orthodox vallásos étellel szoros kapcsolatba hozott nemzeti törekvéseknek, a román faj kiegészítése nagy munkájának is szolgálatába állítsa.

E célra szervezték újra 1909-ben a „Societatea ortodoxa-natională a femeilor române”-t, a román nők orthodox nemzeti egyesületét, amelynek ügybuzgó elnöke, Alexandrina G. Cantacuzino hercegnő s amelynek vezetőtagjai a legelőkelőbb boér családok hölgyei, akik az egyesület választmányában, amelynek mozgó szelleme Scriban archimandrita, együtt ülnek és együtt tanácskoznak a román orthodox egyház püspökeivel arról, hogy miként kellene és minő eszközökkel lehetne az előkelő román társadalom leányait és a falusi népet orthodox vallásos és román nemzeti szellemben nevelve, a nemzeti törekvések szolgálatába állítani?

Eleinte az a hír volt elterjedve a román társadalomban, hogy a királyi udvarban nem fogadták valami szívesen ez egyesület megalakulását. De mikor Erzsébet kir. hercegnő az

egyesület 1912. évi november 22-én tartott közgyűlésén megjelent, ez a balvélekedés is eloszlott és általánossá lett az a meggyőződés, hogy az orthodoxiával szövetkezett nacionalizmus éppen olyan udvarképes, mint a Liga Culturală által képviselt nemzeti és politikai irredentizmus.

A romániai orthodox egyház papságát azonban sem Jorga, sem Scriban nem tudták volna az orthodoxiával kapcsolatos nacionalizmus szolgálatába állítani, ha erre irányuló munkásságukat Spiru Haret román kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek azon egyházpolitikai reformjai meg nem előzik, amelyek hivatva voltak a romániai orthodox egyházat a nemzet vallásos és közművelődési érdekeinek megfelelő műveltségi, társadalmi és anyagi színvonalra emelni.

„A szinodális törvény reformja – írja Gărboviceanu Petru a Spiru Haret emlékére 1911-ben kiadott könyv 748. és következő lapjain – az egyházi főkonzisztórium felállítása és más egyéb javítások következtében egyik legnagyobbika Spiru Haret azon munkáinak, amelyeket az egyház érdekében teljesített. Tények ismeretére alapított mély meggyőződésem, hogy ez a reform idővel a legnagyobb szolgálatot fogja tenni nemzeti egyházunknak és az országnak. Legelső és legjelentősebb munkája volt az egyházi főkonzisztóriumnak az a szabályzata, amelyeket a papok és a diakonusok lelképásztori értekezleteinek tartására vonatkozóan kiadott s amely szabályzatot a szent szinódus jóváhagyott és 1910 májusában a 2075. számú királyi dekrétum megerősített. Ki nem ismeri, hogy mekkora haszonnal volt a falusi tanítókra és a népiskolákra a megyei közművelődési körök és a didaktikai értekezletek meghonosítása? Mostantól kezdve a mi egyházunk papjai is egyesülni fognak főpapjaik vagy azok megbízottjainak elnöklete alatt kulturális körökbe és megyei lelkészi értekezletekbe, hogy megvitassák a nép vallásos életének és az egyházaknak szükségleteit.”

„Ezekben a körökben és értekezleteken arról fognak tanácskozni: miként kell előkészíteni a papokat arra, hogy jó hitshónokok, az orthodox keresztény tanításoknak ismerői, a nép igazi tanácsadói és egy jobb élet felé való vezetői legyenek, hogy miként ismerjék meg a lelkészkedésre vonatkozó összes feladatokat, a társadalmi és gazdasági kérdéseket, még pedig a nép vallásos és mindennapi életével való vonatkozásaiban? Hogy a tanítók iskolán kívül való tevékenysége és a papság lelkészkedő munkássága között, tekintettel a helyi szükségletekre, mentől teljesebb összhang legyen, Spiru Haret egyetértésben a szent szinódussal, 1909 szeptember 21-én elrendelte, hogy a tanfelügyelők a főesperesekkel a püspöki székhelyeken, a püspökök elnöklete alatt, a miniszter kiküldöttjének jelenlétében évenként egyszer tartsanak értekezletet.

Papságunk tehát az eszmétől és a meggyőződésektől vezérelt ember teljes energiájával, kitartással felvette a harcot. Papjainkat ott látjuk mindenütt a tanítók élén, vagy a tanítók mellett a népbankokban, a kulturális körökben, a szövetkezetekben, a templomok és iskolák építését intéző bizottságokban.”

Így teremtett Spiru Haret a falusi papok és tanítók hivatalos szervezésével egy olyan hálózatot, melynek segítségével az egész országot, még a legtávolabb fekvő hegyifalvak analfabéta népét sem véve ki, szolgálatába tudta állítani a román nemzeti törekvéseknek. A Liga Culturală-nak, a Societatea ortodoxa-nationala a femeilor române-nak, a Scriban archimandrita által kezdeményezett orthodox vallásos reneszansznak, az állam hivatalos közművelődési politikájának, a társadalom akciójának és bőkezűségének csak táplálnia kell ezt a csatorna-hálózatot, amelynek kisebb ágai és vékonyabb erecskéi elhúzódnak az ország legfélreesebb zúgaiba is, hogy ott a román nemzeti törekvések, a román nemzeti ideál számára megtermékenyítsék a nép lelkének talaját.

Ez az óriási szervezet, a most felsorolt tényezők segítségével, a fejlődésnek azon az útján van, hogy ne csak a politikai, hanem az orthodox vallásos reneszansz közreműködésének segítségével a vallásos gyűlöletnek is szítója legyen a magyarság ellen, amely nemzet az irredentizmus történeti és politikai tanításainak értelmében nemcsak állami önállóságtól akarja megfosztani Romániát és nemzetiségétől a román-ságot, hanem az állítólagos katolikus propaganda segítségével orthodox vallásától is, amely pedig a román nemzetiségnek éppen olyan lényeges alkotórésze és ismertetőjele, mint a román nyelv.

A román hadsereg viszonya az irredentizmushoz.

Ne elégedjünk meg azonban az iskola és egyház szerepének vizsgálatával, mert hiszen a világon mindenütt e két intézmény a bölcsője és melegágya a nemzeti törekvéseknek. Válasszunk ki egy olyan hivatalos román állami intézményt, amelynek köréből a politizálás, különösen az illegális forradalmi politizálás tehát a más államok területi épsége ellen irányuló irredentisztikus törekvések nyílt propagálása is minden államban ki van zárva. Vizsgáljuk tehát egy kissé a román kir. hadsereg viszonyát a nemzeti ideálnak nevezett irredentizmushoz.

Kezdjük itt is a neveléssel, mert hiszen a modern hadsereg Romániában is egyike a legnagyobb nép- és nemzetnevelő intézményeknek. E tekintetben teljes tájékozást szerezhetünk Bureanu századosnak „A katona könyve az írás olvasás megtanulásához” című könyvéből, melynek használatát a román

kir. hadügyminiszter kötelezővé tette az összes legénységi iskolákban. E könyv 78. lapján „Ki vagyok én és mi az én vágyam?” című fejezetben a következőket olvashatjuk:

„Az a föld, amelyen mi románok lakunk, kiterjedt, gazdag és népes. Vágy támad lelkünkben, midőn a Tisza és a Prut felé tekintünk, ahol román szokásokat látunk és román beszédet hallunk, mert ezek olyan idegen uralom alatt élnek, amely jogukat nem tiszteli és gúnyolja eredetüket. Az ország földje jelenleg teljesen meg van csonkítva. Vett belőle mindenki, aki tudott, még abban az időben, amikor nem volt hadseregünk és román hadvezetőnk. Ma dobog keblünkben a szív és a vitézség szent tüze, mely arra ösztökél, hogy számoljunk le azokkal, akik megcsonkítottak. Édes anya, édes haza! Ne késlekedjél! Várjuk, hogy azt mondd nekünk: jertek! – és a mi kötelességeink előtt nem lesznek anyák, feleségek vagy gyermekek, akiknek kedvéért mi itthon maradnánk. A mi golyóink előtt nem lesznek olyan golyók, amelyek megelőzzék, aminthogy szuronyainknál nem lesz élesebb fegyver... Minden katonának ismernie kell ezeket az idegen hatalmak által elragadott földeket. Ha a katonaságtól szabadultok és visszatértek tűzhelyeitekhez, mondjátok el mindenkinek, hogy azokon a testvéreken kívül, akik itt élnek a román királyságban vannak más testvéreink is, akiket rabszolgaságba hurcoltak és várják az órát, amidőn a mi karunk ereje kiszabadítja őket. Minden jó románnak ez kell, hogy valóságos hitvallása legyen és miként minden jó keresztény addig le nem fekszik, amíg a Miatyánkot el nem mondja, éppen úgy minden jó hazafinak addig nem szabad nyugodnia, míg a leigázott román testvérek nem lesznek ugyanazon román korona alatt, együttesen egy román hazát alkotva.”

A könyv 78. oldalán egy olyan térkép van, amely Nagyrománia országait tünteti fel és amelyen az osztrák-magyar monarchia a Tiszánál kezdődik és Galícia már nem tartozik a monarchiához.

Van egy legénységi olvasóköny is. Címe: „A román történelem hősi meséi.” Moinescu alezredes és Paskievici őrnagy írták. A román kir. hadügyminiszterium 11085/912. és 11087/912. sz. rendelettel approbálta. E könyv 123. oldalán a következőket olvashatjuk:

„Nagy és szent volt az a nap (1859 január 24-ike a román fejedelemségek egyesülésének napja), mert ez adta nekünk az erőt, ez adott nekünk létet, ez tett meg nemzetté. – e napon váltunk azzá a tölggyé, amely körül egykor minden ország románjai el fogják táncolni az egyesülés szép és gyönyörűségecses óráját (a románok nemzeti tánca). Vessétek eszetekbe 1859 január 24-ének napját, mert nekünk oly nagy napunk, mint a keresztényeknek a husvét. Ez ugyanis a Fel-

támadás napja. Vessétek lelketekbe, hogy mindig eszetekbe jusson, hogy mi reánk, azoknak utódaira, akik Moldova és Oláhország egyesítését megcsinálták, maradt az a feladat, hogy azok számára, akik utánuk jönnek, előkészítsük az egész faj egyesítését, mert országunk körül találunk még 7–8 millió románt, az anyaországtól elválasztva, a mi testvéreink közül valókat, ugyanabból a gyönyörű fajból, melyből mi származunk. És ők is a mi édes és hangzatos nyelvünket beszélik.”

„Sucsaván, hol Nagy István földi maradványai pihennek és Tordán, ahol gazul meggyilkolták Mihály vajdát, mi még csak nem is sírhatunk, mert mások uralkodnak ott, ahol ezek a drága ereklyék pihennek. Mások uralkodnak azokon a bérceken, ahol először hangzott a mi örömdalunk és harci kürtünk. Már egyszer ideje lenne, hogy a háromszínű lobogó alatt hórába fűződjünk a Dnyesztertől a Tiszáig és a szőke Dunáig.”

Ez olvasókönyvben katonai dalok is vannak. Ezek közül mutatóul közöljük A. Georgescunak „Az őr” című költeményét prózában:

„Ez a mi aranyos állnunk! Ennek megvalósítása legyen a mi legégetőbb vágyunk és legszebb kötelességünk, mert ez a mi csillagunk, amely bennünket az életen át vezet és nem lehet messze az idő, amikor el is érjük... A Kárpátok kürtje pedig hangzani fog széltében háromszor... és akkor ütni fog az óra az utolsó leszámolásra!”

Miután láttuk, hogy miként oltják be az irredentizmust a román hadsereg legénységébe, foglalkozzunk egy kissé azzal is, hogy miként nevelik bele az irredentizmus gondolatát a román hadsereg tisztjeibe az alsófokú katonai nevelőintézetektől kezdve egészen a legfelsőbb vezérkari iskoláig. Az alsófokú katonai iskolákat illetően kalauzolónk gyanánt szolgálhat *„A román hadseregért és nemzetért a román nemzet ideáljának megvalósítására”* című munka, amelyet Arifeanu György és Virgil hadnagyok írtak és amelyet Előszóval Jarca tábornok látott el s amelyet a nagy vezérkar 1913. április 11-én 277. szám alatt hagyott jóvá és amelyet a román kir. hadügy-miniszter rendeletileg ajánlott a katonai tanintézeteknek.

„Mi románok nagyon jól tudjuk – írják a Nemzeti öntudat című fejezetben –, hogy testvérek vagyunk Erdély, Bánát, Crisiana, Maramures, Bukovina, Besszarábia és Macedonia románjaival, aminthogy ők is nagyon jól tudják, hogy vérszerint és törekvésekben egyaránt testvérek velünk. Mindnyájan kívánjuk testvéreink felszabadítását az idegen járom alól, mindnyájan rajongunk az összes románok birodalmáért.” A II. részben a 15. lapon ezeket olvashatjuk: „A román haza a Dnyesztertől a Tiszáig, a Kárpátoktól a tengerig terjed és délen a Duna határolja.” A 18. lapon pedig ezeket: „Nem-

sokára a harcnak nagy napja elérkezik ... a felszabadításnak ebben az órájában álljatok bosszút minden szenvedésért, hatalmas és erős csapásokat mérve az ellenség mellére, és a győzelem a tiétek lesz, ezután pedig nemzetünk dicsősége, ragyogása, gazdagsága és megnagyobbodása lesz a jutalmatok.”

A Nemzeti ideál című III. részben a 27. lapon így elmélkedik: „A nemzeti eszme korszakában élünk, midőn a népek arra törekednek, hogy ideáljukat minden lehető eszközzel megvalósíthassák, semmi és senkisem vethet gátat ennek az ideál megvalósítására törő szenvedélynek. Ez szörnyű és véres folyamat lesz, de előbb-utóbb minden nép, amelynek ily jogos ideálja van, el fogja érni célját. Mi a mi ideálunk? Nagy-Románia, a Dnyeszter, a Tisza, a Duna és a Fekete-tenger közé szorítva, közepén a Kárpátok hegyeitől barázdálva.”

Befejezésül ezeket mondja: „Meggyőződünk arról, hogy ez ideál megvalósítása megköveteli, hogy a hadsereg erkölcsileg, anyagilag, a vezetés és a külügyi politika tekintetében teljesen fel legyen készülve. A mi nagy nemzeti ideálunk megvalósítását nem érhetjük el sem szervezetlenséggel, sem közömbösséggel, amelyek a törököket jellemzik, sem a bulgáriaihoz hasonló hibás politikával, hanem a mi nemzeti erényeink útján, a mi hadseregünk erélye és életképessége útján, a mi vitéz királyunk vagy az ő méltó utódjának bölcs vezetése alatt.”

Ilyen szellemben nevelik az alsóbbfokú tiszti nevelőintézetekben a román kir. hadsereg tisztikarát. Hogy magában a tisztikarban és a magasabbfokú katonai tanintézetekben minő szellemben történik a román tisztikar továbbképzése, azt megítélhetjük a katonai felsőbb tanintézetekben használt nyomtatott, vagy litografált kézikönyvekből, továbbá a különböző tudományos katonai folyóiratokból, mint aminők a *Revista Armatei*, a *Revista Infanteriei* stb. Hogy a romániai katonai tudományos irodalomban az irredentista szellemű irányzat nem újabb keletű, világosan bizonyítja a román kir. hadsereg volt generalisszimuszának, Avărescu Sándornak a *Romania Militara* című folyóirat 1891-iki évfolyamában megjelent katonai földrajzi tanulmánya, amely ugyanezen évben „Teatrul de operațiuni Austro-Româna” címmel egy 131 lapos külön kötetben is megjelent.

E tanulmány 2. lapján Avărescu a következőket írja: „Mindenekelőtt legyünk teljes tudatában annak, hogy Románia nincs abban a helyzetben, hogy egyedül viselhessen háborút Ausztria-Magyarországgal, amely nem régen még, 1866-ban is elég erős volt arra, hogy szembeszálljon a mi hadseregünknel egyenként is hatalmasabb két hadsereggel. Mi tehát nem szállhatunk harcba máskor, csak ha Ausztria és egy másik olyan hatalom között támad összeütközés, amelyik a mi segítségünket hasznosnak ítélve magára, azt kérni is fogja. Ez esetben

Románia harcbalépése a politikai konstellációktól és nagyrésztben a mi akaratunktól is függ. Megtörténhetik azonban, hogy akaratunktól függetlenül is belevonatunk a háborúba az esetben, ha Ausztria ellenségének szüksége lesz reánk, vagyis helyesebben a mi országunkban levő utakra és ez ok miatt arra határozza el magát, hogy megnyerésünk végett nekünk engedményeket tegyen, vagy feltéve a legszélsőségesebbet, minket kényszeríteni fog.”

A könyv 6. lapján pedig azt az esetet vizsgálja, mikor állhatna elő annak lehetősége, hogy Románia nyugat felé egy-maga is hadat viselhetne? – „Ha valamely esemény hatása következtében a magyar korona elszakadna az osztrákoktól és Magyarország teljes függetlenné lenne, Románia egyedül is hadat viselhetne anélkül, hogy a szomszédos hatalmak között is valamelyes összeütközés lenne. Ez esetben, elemezve a dolgokat, a következő két esettel állanánk szemben: *a)* offenzíva a mi részünkről Budapest felé, *b)* offenzíva magyar részről Bukarest irányában.”

Ezeknek előrebocsátása után Avărescu százados kidolgozza egy Magyarország ellen irányuló hadjáratnak egész tervezetét, természetesen csak katonai földrajzi szempontból.

A román tudományos akadémia I. Carol király jelenlétében 1912 június 12-én ünnepélyes közgyűlést tartott. E közgyűlés egyik tárgya Crainiceanu tábornok felolvasása volt „A román hadsereg történetéről” címmel. E felolvasás megjelent a román akadémia kiadványai között s annak 37. lapján a következőket olvashatjuk:

„... a románok és a román hadsereg első ideálja az ország megvédelmezése. De eltekintve az ország megvédelmezésének ideáljától, van még egy másik ideálunk is, a román nemzeti kiegészülés ideálja. Úgy Európa, mint szomszédaink is ilyen ideált tulajdonítanak nekünk ... Ez egyszersmind elismerése annak, hogy ami a természet erejében gyökerezik, azt legyőzni nem lehet. Nem volna komoly dolog ebből azt következtetni, hogy a románok most már fegyverrel fognak rátámadni a szomszéd nagy országokra, hogy ideáljukat megvalósítsák. De az ideál mégis ideál marad és az, akinek nincsen ideálja, nem érdemli meg, hogy éljen, mert ha talán nem is lehet megvalósítani az ideált, mégis ez az, ami egyedül képes meggyújtani és ébrentartani a nemzet polgári erényeinek tüzét.”

„De különben is, ki láthat a jövőbe? Mennyi változást hozhat a jövő Európának és a világnak térképén? A legkisebb népnek is, amelynek ideálja van, mindig készen és felkészülve kell lennie. Tehát az ország megvédelmezésének és a mi nemzeti aspirációnknak ideálja megköveteli, hogy minél nagyobb és minél erősebb hadseregünk legyen. Íme, a

mi hadseregünk útja és az a program, amelyet a román katonai történelem megírásánál követendőnek jeleztem. Még egy olyan erőfeszítés, mint amilyent tettünk 1866-tól a mai napig. Még egy győzelmes háború, mint amilyen volt 1877-ben I. Carol királyé. Még egy nagy tábornok, aminőt már bírunk a mi szeretett trónörökösünkben és akkor a nagy király hatalmas műve be lesz fejezve, a nemzet ideálja el lesz érve.”

A „Revista Armatei”, a román hadsereg vezérkarának félhivatalos jellegű közlönye, mely közlöny Carol király és Ferdinánd trónörökös pártfogása mellett jelent meg, 1913 július–augusztusi füzetében, közvetlenül a román-bolgár vérenélküli háború után „A siker után ideálunk felé” című cikkében a következőket írja:

„Az új katonai egységekkel, amelyeket az annektált területeken hamarosan felállítunk, Románia legalább 800,000 emberből álló hadsereget fog lábbaállítani. Csak az kell még ehhez, hogy a kormány és a hadsereg vezetői, lelkesítve a legtisztább hazafiságtól, a teljes hadi létszámot is a legrövidebb idő alatt megszervezzék és minden szükségessel ellássák; a tisztek pedig megfeszített lelkiismeretes munkával kioktassák és a mi nemzeti ideálunk megvalósításának szempontjából irányított nevelést adjanak nekik. De még tovább megyek: az egész nemzetet elő kell készíteni, hogy talpra tudjon állani akkor, amidőn a nemzeti kiegészítés órája üt ... Ne féljünk senkitől és ne titkoljuk többé azt, amit oly régen óhajtunk, amit szívében táplál minden jó román: a haza megnagyobbításának álmait. Tudják meg tehát mindnyájan, hogy az összes románok egyesítését akarjuk egy testté, egy és ugyanazon uralkodó alatt.”

„Kérjük tehát a Mindenhatót, hogy a mi szeretett uralkodónk a legrövidebb idő alatt a császári koronát hordozhassa fején. A hadsereg annak megkovácsolására sokkal nagyobb lendülettel és sokkal nagyobb hévvel fog küzdeni, mint akkor, amikor elkészítette uralkodója számára az acél királyi koronát. Ez volna a régóta kiérdemelt hála, amellyel a legelsőtől a legutolsó polgárig mindnyájan tartozunk a nagy Hohenzollernnek, aki ide jött az Aldunához, ahol óriási küzdelem után, megbirkózva annyi nehézséggel és kiábrándulással, sikerült neki a román népet és országot a mai virágzásra emelni azzal a tekintéllyel, mellyel ma bírunk és azzal a ragyogó kilátással, amely a közel jövőben elénk tárul. És akkor a tiszteletreméltó császárnak (t. i. Carol királynak) még egy lelki öröme lesz. Egy ambíció kielégítése, egy büszkesége, mely régóta uralkodhatik lelkében, gyönyörűséggel tudván megmutatni a mindkét Hohenzollern-ágból való leszármazottaknak és szülőföldje egész német nemzetének, hogy volt elég türelme, kitartása és ereje egy császárság megalapítására, melynek trónját nem igen ír-

gyelték és nem igen kívánták, – újra felépítette a régi Dacia Trajana-t.”

A román államférfiak és politikusok meg voltak győződve, hogy az osztrák-magyar monarchia, nem lévén nemzetileg egységes állam, nem fogja kiállani azt a nagy megrázkódást, amely egy Oroszország és közötté kitörendő háborúval fog járni, hanem nemzetiségi elemeire széttöredezve, könnyű zsákmány gyanánt hull azon szomszédainak ölébe, kiknek vele szemben irredentista követeléseik vannak. Abban a meggyőződésben éltek, hogy a monarchia egységét teljesen megbontották azok a belső nemzetiségi torzszalkodások és külső irredentista üzelmek, amelyeknek színtere az utolsó két évtizedben a monarchia volt. Szétbomlásra és feloszlásra megérett második török birodalmat láttak benne, azzal a különbséggel mégis, hogy míg a török birodalom – az egyetlen krími háborút leszámítva – egymagában volt kénytelen élet-halálharcát ellenségeivel megvívni, addig az osztrák-magyar monarchia Németországnak, a nemzeti egységen alapuló belső erejét és hadseregét tekintve, a világ ezen leghatalmasabb államának szövetségében vívja meg élet-halálharcát.

Az összes háborúspárti román politikusok és államférfiak, élükön Bratianu Jonellel, abban a hitben éltek, hogy Németország Anglia közbelépése folytán kénytelen lesz ezt a harcot végleg elveszíteni. Legyőzetvén Németország, az osztrák-magyar monarchia is felosztásra kerül. E világháború tehát meghozta a legkedvezőbb alkalmat arra, hogy Románia a maga nemzeti ideálját nyugat (Magyarország) felé megvalósíthassa. A nemzeti ideál megvalósításának kedvező alkalmá, amelyhez hasonló második a világtörténelem folyamán még egyszer nem fog ismétlődni, tehát megérkezett s ennek következtében Romániának kötelessége fegyveresen közbelépni, hogy az entente biztosra vehető győzelme esetén kétségbevonhatatlan jogcíme legyen a szétbomlandó osztrák-magyar monarchiából a maga jól megérdemelt zsákmányrészét kivenni.

Bratianu, ismerve Románia gazdasági és katonai erőforrásait, tisztában volt vele, hogy egy hosszú háborút semmi szín alatt sem bír ki. Tehát csak akkor avatkozhatik bele a háborúba, ha a harctéri események már egész bizonyossággal eldöntötték, hogy a győzelem mérlegének nyelve az entente felé hajolt. Ő kockázat nélkül való rövid és biztos győzelmet hozó háborút akart s azért egész politikai művészetét arra használta, hogy megállapíthassa a beavatkozás legalkalmasabb időpontját.

Ezt az időpontot a román hadsereg nagy vezérkarának volt feladata megállapítani. Hogy Iliescu tábornok stratégiai tudománya a harctéri helyzetet 1916 augusztusának végén a háborús beavatkozásra alkalmasnak vélte, abban nagy része

van annak a lebecsülő és kicsinylő felfogásnak is, amely a román hadsereg vezetőkörében monarchiánk hadseregének katonai értékére vonatkozóan uralkodott. Románia irányadó katonakörei monarchiánk katonai erejéről éppen olyan rosszul vélekedtek, mint politikusai és államférfiai belső politikai életerejéről. A monarchia hadseregét egy nagy és komoly háború esetén éppen olyan szétszűllőnek és szétbomlónak tartották, mint politikai tekintetben magát az egész monarchiát.

Bizonyítékul szolgálhat erre Pavelescu vezérkari alezre-desnek, az összes felsőbb katonai tanintézetek földrajzi tanárának az a katonai földrajzi tanulmánya, amelyet 1915 tavaszán katonatisztek és katonatiszti növendékek előtt olvasott fel és amelyik még ugyanazon évben *Dacia transcarpatica* címmel megjelent. E füzet 13. lapján a következőket olvassuk:

„Lehetetlen feltenni, hogy Ausztria-Magyarország, melyből az etnikai egység és a nemzeti lélek hiányzik, mai politikai alakulatában továbbra is fennmaradhasson, különösen az általános háború után, bármiként is végződjék az. Ami az osztrák-magyar hadsereget illeti, legyen az a háborúra bármilyen jól megszervezve és előkészítve, hiányozván belőle a nemzeti lélek, nem harcolhat azzal a lelkesedéssel, amelyet a hazaszeretet ad. Soha Ausztria-Magyarországban a *haza* szó nem fogja a románnál, a tótnál, a ruthénnél, a horvátnál azt az édes fogalmat kifejezni, amelyet a *haza* szó jelent a szabad Románia románjainál, a franciaországi franciánál. Ezért van az, hogy ebben a háborúban Ausztria-Magyarországon a mozgósításkor bevonult idegen elemeket az egységekbe való beosztáskor összekeverték a németekkel, magyarokkal és székelyekkel, sőt egyes taktikai egységeket a német csapatok közé vegyítették. Könnyen megérthető továbbá, hogy az oroszok ebben a háborúban miért ejtettek oly óriási tömegű osztrák-magyar hadifoglyot. Ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy Ausztria-Magyarországnak mint katonai hatalomnak értéke történeti, politikai, de különösen stratégiai szempontból megítélve, érezhetően hanyatlik és ez megerősít bennünket abban a meggyőződésben, hogy Ausztria-Magyarországot nem tekinthetjük többé olyan nagyhatalomnak, amely jövőben még hivatva volna szerepet játszani.”

Az 1915. év elején *Gavanescu* őrnagy, a felső hadiiskola tanára és tanulmányi igazgatója *Manolescu* őrnagynak, a felső hadiiskola tanárának és a II. hadtest vezérkari főnökének társaságában a most folyó világháború 1915 februárjáig terjedő történetét „1914–1915. Resboiul cel Mare” cím alatt megírta. E műnek 357. lapján a román hadsereg e két aktív, sőt irányadó szolgálatban álló törzstisztje monarchiánk hadseregének harci értékéről a következő bírálatot mondja:

„Az osztrákok most sem cáfolták meg a hadműveletek-

ben való hagyományos késedelmeskedés vádját. Első offenzívájuk hiányával volt a lendületnek és a gyorsaságnak, ami pedig nélkülözhetetlen feltétele az offenzíva sikerének. Bár a háború kezdetén minden stratégiai előny az ő részükön volt, így *a)* közlekedési eszközeik számosabbak és szervezettebbek voltak, mint ellenfeleiké, *b)* megvolt a lehetőség, hogy hadseregüket hamarabb mozgósíthassák és középpontosíthassák, *c)* a háború első két hónapjában számbeli többségüket is érvényesíthették volna. De az ellenfél mind e hátrányát még sem tudták a magok részére kihasználni. Mi volt az oka? Bizonyára azon elemek között való homogenitás hiánya, amelyekből ez a heteroklit hadsereg áll, a legfőbb vezérlettől kezdve, le az utolsó katonáig a haza fogalmának hiánya, amelyet csak nagyon vékonyan helyettesít az uralkodó személyében gyökeredző kapcsolat. Tehát a morális tényezők azon hiánya, amely nélkül egy hadsereg, ha technikai szempontból oly csodálatra méltóan is van felszerelve, képtelen azokra a nagy erőfeszítésekre, amelyek biztosítják a győzelmet.”

A 388. lapon a Szerbia ellen viselt első és második offenzíva katonai teljesítményeit bírálva, a következőket írja: „Éjjeli harcokat csak ritkán folytatnak. Ezt némelyek abból magyarázzák, hogy a szláv nemzetiségű gyalogság éjjel átmegegy a szerbekhez és megadja magát. Ez ok miatt mondott le az osztrák-magyar hadvezetőség az éjjeli harcokról”. A következő lapon (389) így folytatják elmélgedésüket: „Az osztrák-magyar hadsereg fegyelmezett és jól képzett. A harctéri rendelkezéseket ügyesen és rendszeresen teljesíti, amit a szerbek is bámultak – egészen addig, míg az ellenségnek hatásos tűzkörébe nem ér, de mihelyt növekedik a materiális veszedelem, a rendetlenség, a tájékozatlanság, a habozás és a fejvesztettség sokkal nagyobb mértékben jelentkezik az osztrák-magyar hadsereg harcrendjében, mint a szerb hadseregében. A szerbek azt mondják, hogy ez a hazaszeretetből fakadó önfeláldozás és lendület hiányának tulajdonítható és az erkölcsi erők gyöngeségének, főleg pedig a különböző nemzetiségű harcosok között való összetartozandósági és kölcsönösségi érzet hiányának, továbbá annak a különbözőségnek, amely a harcosok és közvetlen vezetőik között van – a tisztek legnagyobb része lévén osztrák vagy magyar. Mindezek, továbbá a kölcsönös bizalom hiánya és a féltékenység okozták, hogy az osztrák-magyar harci egységek teljesítményei a harcban kisebbek voltak, mint a szerb egységeké”. A 473. lapon azt írja, hogy csak a magyar gyalogság harcolt jól, a cseh és a horvát gyalogság azonban nem.

A román államférfiak irredentizmusa.

A magyar közönség a román háború kitörése előtt akként volt informálva a magyar sajtó hivatalos és magánforrásokból származó közleményei által, hogy van egynehány olyan román államférfiú, aki monarchiánknak olyan igazi jó barátja, hogy minden irredentizmust elutasít magától. Különösen Marghiloman Sándorról, Carp Péterről és a jași egyetem rektoráról, Stere Konstantinról volt általánosan elterjedve ez a hit. E három férfiúról nálunk az általános meggyőződés az volt, hogy ők a liberális párt háborús politikáját azért ellenezték, mert az úgynevezett román nemzeti ideált olyan lidércfénynek tartották, amely az utána indulókat feltétlenül veszedelmes ingoványba viszi s amely azért nem is lehet egy reális célokat követő külpolitikának vezető gondolata.

Ez a felfogás teljesen téves. Beszédeikből, hírlapi cikkeikből és különböző alkalmakkor megjelent tanulmányaikból, sőt ismételten tett politikai programnyilatkozataikból egész határozottsággal meg lehet állapítani, hogy a nemzeti ideál megvalósítása az ő politikai törekvéseiknek vezérszavát alkotta. A különbség közöttük és Bratianuék között csak sor- és időrendbeli volt, illetőleg az, hogy ők nem Oroszország segítségével hitték elérhetőnek irredentista céljaikat, hanem a Németországhoz való szoros csatlakozás útján a németek részéről várható támogatással. Erdély elfoglalását kedvező alkalom esetén ezek a politikusok is éppen úgy politikai programjukba vették, mint Bratianu, Filipescu, Take Jonsescu, csak célhoz vezető taktikájuk és eszközeik voltak mások és eltérők.

Ismeretes, hogy *Carp* Péter 1915 március 1 én *Moldova* címmel a maga oroszellenes és középponti hatalombarát – helyesebben németbarát – politikájának érdekében egy napilapot indított meg. E lap első számában „Idealul National” címmel program m cikket írt, amelyben ezek a jellemző sorok foglaltatnak: „A Dnyesztortól a Tiszáig terjed fajunk. A Dnyesztortól a Tiszáig terjed mindazoknak gondolata, akik hisznek a román faj egyesítésében. Ugyanez újság 4. számában megjelent „Ausztria-Magyarország” című vezércikkében az erdélyi kérdés megoldását a jövőnek tartja fenn, hogy „legyen meg minden nemzedéknek a maga feladata az ideál felé való előrehaladásában”.

Carp a román állam és nemzet kiegészítésének folyamatát nem Nyugat, hanem Kelet felé vélte megindíthatónak. Tisztában volt azzal, hogy Erdélyt Románia csakis Oroszország segítségével foglalhatja el. A román történelemből pedig azt a tanulságot vonta le, hogy Oroszország segítsége és barátsága csak kárára lehet Romániának. Azt is tudta, hogy tulajdonképpen általános európai érdek Oroszországot megaka-

dályozni abban, hogy Európa keletén Konstantinápolyt és a Dardanellákat meghódítva, feltétlen úrrá legyen. És ha Románia a jelenlegi világháborúban a középponti hatalmakhoz csatlakozik, akkor jövőjét illetően biztosan számíthat e hatalmak szilárd és állandó támogatására. Viszont, ha Oroszországhoz csatlakozik és az entente győzelme esetén az osztrák-magyar monarchiát fel fogják darabolni, Románia megkaphatja a magyar állam keleti felét egészen a Tiszáig, de semmi körülmény között sem anélkül, hogy Oroszország – híven százados hagyományaihoz – a Nyugat felé megnagyobbodott Romániától ne kérjen rekompenzációt.

Carp tisztában volt vele, hogy Oroszországnak azért, hogy Konstantinápoly birtokát minden eshetőség ellen biztosíthassa, szüksége lesz a Feketetenger nyugati partjának azon területére, amely nincsen szláv kézben. Hatalmi érdekei parancsolják, hogy ha módjában lesz, ezt a területet megszerezze. El fogja tehát venni Dobrudzsát és hogy a hozzá vezető utat szélesebbé és biztosabbá tegye, ha nem is az egész Moldovát, de legalább is annak Kelet felé eső részét a Szeretig. Elveszi Galacot és a vele szemben fekvő Braillát, a román állam e két legfontosabb dunai kikötőjét. Románia tehát elveszít kétfélmillió ősrégi román állampolgárt, akik helyett nyer a magyar állam Tiszáig terjedő keleti részének birtokbavétele után három és félmillió magyart és németet. Bukovinát, sőt Mármarost sem kapja meg, mert azt Oroszország feltétlenül meg fogja tartani magának.

Hogy az orosz uralom alá kerülő két és félmilliónyi moldovai és dobрудzsai románságnak milyen sorsa lesz, azt mutatja a besszarábiai románság szomorú helyzete. Ha pedig Románia a középponti hatalmak szövetségében háborút izen Oroszországnak, győzelem esetén visszakapja Besszarábiát. „Hálátlan tehát az a jelszó – írja a Moldova 2. számában – hogy Besszarábia meghalt, hogy nincs már semmi összeköttetésünk a Prúton túl lakókkal, minden a Kárpátok felé hajt.”

A Habsburg-monarchiában lakó románok érdekében is tehát a középponti hatalmak mellett síkra szálló Románia tehet legtöbbet, mert segítsége nem maradhat olyan rekompenzációk nélkül, amelyek a magyarországi románságnak meg ne hozzák az általuk sürgetett politikai és nemzeti jogok birtokát. E politikai és nemzeti jogok birtokában pedig a monarchiabeli románság egy pár évtized alatt az általa lakott területen életerős és egységes nemzetté fog szerveződni, mely a nemzeti öntudatra ébresztendő két milliónyi besszarábiai románsággal kiegészült és megerősödött Romániával később – a jövő nemzedék életében – önkényt és minden nehézség nélkül egyesülni fog, mert az osztrák-magyar monarchia azon belső feszítő erők teljes kifejlődésének következtében, amelyek a birodalom fennállását máris kérdéssé tették, rövidebb vagy hosszabb

idő alatt egy természetes politikai folyamat eredményeként magától fog szétbomlani.

Carp éppen olyan szilárdan meg volt győződve az osztrák-magyar monarchiának a természetes fejlődés folytán bekövetkező felbomlásáról, mint Németországnak a világháborúban való győzelméről és világhatalmának állandó szilárdságáról. Testestől-lelkestől németbarát, mert a birodalmat erősnek tartja. Az osztrák-magyar monarchiának nem ellensége, de mivel belső gyöngeségei miatt felbomlófélben levőnek hiszi, Románia sorsát semmi szín alatt sem szeretné hozzácsatolni.

Marghiloman Sándornak, a konzervatív párt vezérének, ebben a kérdésben elfoglalt álláspontját jellemzően fejezi ki az a nyilatkozata, melyet 1914 december 4-én a konzervatív párt ünnepi lakomáján tett s amely az aradi *Románul* 1915. évi 25-ik számában megjelent közlemény szerint a következőképpen hangzott: „Van-e Romániának nemzeti ideálja? Szükséges-e, hogy Romániának nemzeti ideálja legyen? Mind a két kérdésre teljes határozottsággal válaszolom: van! Erre vonatkozóan van-e Romániában mozgalom? Hát ki tagadhatja ezt? De éppen mert létezik és mindnyájan egyetértünk rávonatkozóan, tudnunk kell hallgatni, titokban és szakadatlanul dolgozni megvalósítása érdekében. Követelem részemre, mint pártvezér részére, nemcsak a hallgatás jogát, de a cselekvés szabadságát is. Ha lelkileg a dolog egyszerű is, de megvalósítása nehéz és csak csendben való előkészülettel érhető el. Meg fogjuk valósítani ideáljainkat”.

A ploesti konzervatív pártkör helyiségeinek felavató ünnepélyén, 1916 márciusában tartott beszédében Marghiloman erre vonatkozóan a következőket mondta: „Az a politika, amelyik egyik irányban sem jelent lemondást, az igazi politika! A Keleten (Besszarábia) lakó románok felé kell tekintetünket fordítani és azt tennünk kell éppen a Nyugaton (osztrák-magyar monarchiában) lakó románok javára. Ha egy olyan kényes dologról beszélünk, mint fajunk aspirációiról, a nemzeti ideálról, nem szabad olyan gondatlanul eljárni, mint ahogy a kormány azt nemzeti ideálunk megvalósításánál teszi. Nem szükséges nekem ideálomról lemondani, ha egyelőre csak egy irányban csinálók is politikát. Mert sohasem leszek kapható arra, hogy megfogjam az ekeszarvát és felszántsam Nagy István sírhalmát (azaz lemondjon Bukovináról, ahol Nagy István, Stefan cel Mare moldovai vajda hamvai nyugosznak) ... Bármelyik is legyen a pillanat által megkövetelt politika, az csak az legyen, amelyet közösen alaposan megvitattunk”.

Stere Konstantin álláspontja az irredentizmus kérdésében a következő: A sornak először Besszarábiára kell következnie, mert ott a románság, ha gyorsan meg nem mentik,

elvész az orosz áradatban. A magyar államban lakó románokat nem kell ettől a veszedelemtől féltetni. Ott elég ezidőszerint arra törekedni, hogy a román elem teljes politikai autonómiát kapjon. E teljes politikai autonómia aztán biztos alapja lesz annak a természetes folyamatnak, amelynek következtében a magyar állam keleti felében teljes nemzeti kifejlésre jutott románság, a monarchia előbb-utóbb bekövetkező felbomlásának esetén, a magyar államból minden nagyobb konvulziók nélkül kiválva, 40–50 év múlva egyesüljön a már előbb Besszarábiával megerősödött Romániával.

Leonte Moldovanu, a román képviselőháznak egy magyarországi származású tagja, a képviselőház 1915 december 11-iki ülésén megtámadta Stere Konstantint azért, hogy a világháború kitörésekor, 1914 augusztus hó első napjaiban, Magyarországra utazott, hogy a románságot a középponti hatalmakkal való támogatására bírja rá. Stere a támadás ellen az 1915 december 15-iki ülésen védekezett. Ez alkalommal mondott beszéde valóságos önvallomás a tekintetben, hogy minő álláspontot foglalt el az úgynevezett erdélyi kérdésben?

„Ha halálra ítélnék is – mondá Stere ez alkalommal – akkor is a besszarábiai románok érdekében emelnék szót, hiszen a román parlamentben én vagyok az egyetlen besszarábiai születésű képviselő. Egy év óta számtalan heves támadást intéztek ellenem amiatt, hogy az erdélyi románokat a középponti hatalmak mellett való állásfoglalásra akartam bírni. A politikában nem szabad érzelmi motivumok alapján eljárni. A román faj számára, amely egy és oszthatatlan, a legmagasztosabb cél: egyedül saját érdeke. Az a vád, hogy Erdélybe azért mentem, hogy az erdélyi románságot rábíriam, hogy az osztrák-magyar monarchiáért harcoljanak, hamis. A hadüzenetkor Bécsben tartózkodtam, ahonnan egyenesen visszatértem Romániába. A koronatanács után voltam ugyan Erdélyben, még pedig Frațila galaci tanár amaz értesítésére, hogy egy erdélyi román vezető egyéniség, aki a határon nem jöhet át, találkozni akar velem.”

„Amikor Czernin Bukarestbe jött követnek, Take Jonescu ajánlotta Czerninnek, hogy ha az erdélyi románság viszonyairól tájékozódni akar, ismerkedjék meg velem. Brassóból visszatérvén, megmondottam Czerninnek, hogy a román közvélemény hangulata csak úgy változik meg, ha a magyarok is megváltoztatják politikájukat a hegyeken túl lakó románokkal szemben. Ezután két vagy három hónappal később Czernin távirati úton Jașiból Bukarestbe kéretett, hogy tájékoztassam a Tisza által tervezett azon megbeszélés ügyében, amely Tisza és az erdélyi románok között tervezetett.”

„Ami a nemzeti ideál kérdését illeti, Romániának ez ideál teljességére kell törekednie, azaz nemcsak Erdély,

hanem Besszarábia megszerzésére is. Azoknak, kik azzal vádolnak, hogy az erdélyi románok sorsa iránt nem érdeklődöm, nincs igazuk. Nekem e tekintetben éppen olyan érzelmeim vannak, mint bármely más jó románnak. Besszarábiában éppen úgy, mint Bukovinában Nagy István vajda óta nincsen olyan darabka föld, amelyet román vér nem öntözött volna. A legnagyobb hibát követik el azok, akik szentesíteni akarnak egy Besszarábia nélkül való politikát. Ez a politika veszedelmes, mert nem szerzi meg Erdélyt és szomorú jövőt készít elő Románia számára. Kogelniceanu Mihály nem akart lemondani Besszarábiáról Dobrudza ellenében. Ma Erdély meghódításához hiányzik még a kellő előkészület és a szükséges nevelés. Ezért országunk politikusai felelősek. Én is azt kívánom, hogy a Tiszától a Dnyeszterig terjedő Nagy Románia megvalósuljon.”

Stere Konstantin barátságának, melyet a középponti hatalmak – s ennek következtében az osztrák-magyar monarchia iránt is – tanúsított, inkább az a gyűlölet az oka, amelyet lelkében Oroszország iránt táplál, mint a középponti hatalmak iránt érzett vonzalom. Besszarábiai születésű román, ki ifjúságát Oroszországban töltötte. Az orosz kormány adminisztratív úton Szibériába küldötte, honnan megszökve, Romániában telepedett le. Mióta résztvesz a román közéletben, állandó és következetes harcot folytat az orosz törekvések ellen. Oroszország belső viszonyainak a külföldön egyik legalaposabb ismerője. A román nemzeti ideál megvalósítása az ő közéleti munkásságának is elsőrendű tárgya. E nemzeti ideál megvalósításának sorrendjét azonban nem Erdéllyel, hanem Besszarábiával akarta megkezdeni. Míg az erdélyi kivándorlók a román nemzeti ideál megvalósítását csak Oroszország segítségével gondolták keresztülvihetőnek, addig Stere és többi besszarábiai menekült társai (Arbore Zamfir stb.) a középponti hatalmak, illetőleg az osztrák-magyar monarchia segítségével. Sterenek azon beszédei, cikkei, tanulmányai, melyeket 1914-től 1916 augusztus végéig tartott és írt, igen érdekes forrásul szolgálnak azon politikai üzemek ismeretére vonatkozóan, melyeket az orosz cári diplomácia abban az irányban folytatott, hogy Romániát, mint az entente-hatalmak szövetségesét, belevigye a most folyó világháborúba.

Azoknak a romániai politikusoknak és államféfiaknak gondolkozását, akiket a középponti hatalmak barátainak volt szokás tartani, leghívebben, legnyíltabban és őszintébben fejezi ki a romániai konzervatív párt elnökének, Gr. G. Cantacuzinonak következő kijelentése, melyeket a konzervatív párt klubhelyiségeinek felavatásakor, 1915 év őszén mondott beszédében tett:

„Uraim! – mondá ez alkalommal Grigorie G. Cantacuzeno – mi mindnyájan kívánjuk a nemzeti ideál megvalósi-

tását. Vajjon van-e egyetlen román ember is, aki ezt ne óhajtaná? Ez lehetetlen, hiszen mi mindnyájan a nemzeti egyesülés eszméjében nevelkedtünk fel, hiszen mi mindnyájan kívánjuk, hogy a mi fajunk megnövekedjék és egyesüljön! Ez a faj, amely mindenütt jelen van, ahol román nemzeti viseletben járnak, ahol románul beszélnek, ahol román dalt énekelnek, ahol a román liturgia szerint imádják az Istent. A Dunától a Kárpátokon túlra, a Fekete-tengertől a Prúton túlra terjedőleg és a Balkánon mindenütt, ahol román szív dobog, elevenen él a románok egyesítésének ideálja.”

„De a legégőbb vágtyól a megvalósulásig vezető úton ott van a kegyetlen valóság. Engedjük át tehát uraim a lehetőségek politikájának és az öntudatos alkotmányos tényezőknek az alkalmas pillanat megválasztását. Az ő hivatásuk kiválasztani a *mikort* és a *hogyant* ennek a nemzeti ideálnak megvalósítására. Minket, uraim, elnökünkkel együtt (Marghiloman) németbarátoknak neveznek. Mi ezt a jelzöt megvetéssel utasítjuk vissza, mert ebben a pillanatban nem lehetnek közöttünk mások, csak románbarátok.”

A dinasztia irredentizmusa.

Hiányos lenne a román irredentista mozgalmaknak pragmatikus ismertetése, ha kísérletet nem tennénk arra vonatkozóan, hogy a rendelkezésre álló adatok segítségével rámutassunk arra is, hogy Carol király, illetőleg a román dinasztia ezzel az egész román társadalmi köz- és szellemi életet átható román nemzeti eszménynek nevezett irredentizmussal szemben minő álláspontot foglalt el.

Károly király Emlékirataiból (Aus dem Leben Karls, König von Rumänien) és más egyéb források adatainak alapján határozottan megállapítható, hogy a magyarországi román nemzetiségi párt vezető egyéniségeit, ha azok Bukarestben megfordultak és nála kihallgatásra jelentkeztek, szívesen fogadta és információikat a magyarországi románság politikai helyzetéről figyelemmel meghallgatta.

Az osztrák cs. kir. kormány 1875-ben Bukovina Ausztriához való csatolása száz esztendő évfordulójának emlékére Csernovitzban németnyelvű egyetemet alapított, mi alkalmul szolgált arra, hogy a romániai sajtó a monarchiát Bukovina elrablásáért szilajul megtámadja. Károly király csillapítóul olajat öntött a tűzre, Jași városának ajándékozván, hogy a város valamelyik közterén állítsák fel, annak a Ghica vajdának szobrát, aki 1775-ben, mikor Bukovinát, Moldovából kiszakítva, Ausztriához csatolták, Moldovában uralkodott s akit a szultán azért, mert Bukovina elszakítása ellen tiltakozott, kivégeztetett.

Mikor, mint Románia királya, először látogatta meg második székvárosát, Jaşit, a város egyik képviselője, Gradisteanu Péter, felköszöntőjében a város által tiszteletére adott lakomán e szavakkal aposztrofálta: Felsőged királyi koronájának még hiányzik legszebb gyöngye: Erdély! Gradisteanu ezért a beszédért nem kapott a királytól sem rendreutasítást, sem kegyvesztetté nem lett. Mikor 1895-ben Carol, a mostani trónörökös megszületett, a „Tinerimea Româna” nevű irodalmi és közművelődési egyesület örömnünnepet rendezett. Ez ünnepen egy fiatal költő egy lendületes ódában úgy üdvözölte a kis Carolt, mint a leendő Nagy-Románia imperátorát. A költeményt selyemlapra nyomva, egy küldöttség vitte az ünnepélyről a palotába és a király kegyesen fogadta az irredentista szellemű költeményt átnyújtó küldöttséget.

Jorga Miklós bukaresti egyetemi tanár, mint e könyvben már említettem, a bukarestiek egyik kedvelt nyaralóhelyén, Valenii de Munte-ban egy nyári szabadegyetemi tanfolyamot rendezett éveken át. E szabadegyetemi tanfolyamoknak, mint azt kiadványaiból határozottan meg lehet állapítani, célja nem az objektív tudományos ismeretek mentől szélesebb körben való elterjesztése, hanem az volt, hogy a román felsőbb tanintézetek hallgatóit kioktassa az irredentizmus tudományos elméletére. A román dinasztia érzületére jellemző az a körülmény is, hogy Jorga román irodalmi és történelmi előadásainak egy nyáron át hallgatója volt, mint azt az előadóterem falába illesztett márványtábla igazolja, Carol román trónörökös is.

Mikor Carol király 1911-ben a jaşi-i egyetem félszázados jubileuma alkalmával Jaşiban volt, a Liga Culturală tagjainak élén Jorgát is fogadta s akkor Jorga Valenii de Muntei nyári tanfolyamai iránt is érdeklődött. Kíváncsnak mondotta, hogy ezen a tanfolyamon a magyarországi felsőbb iskolák román ifjúságából is mentől számosabban vegyenek részt. Jorga felhozta, hogy ennek egyik akadálya az, hogy Valenii de Munte-ban nincs alkalmas nagyságú előadóterem. A király e hiányon segítendő, egy alkalmas nagyságú terem építésére 10,000 leit adományozott Jorgának.

Hogy Carol király miként vélekedett az irredentizmust illetően, kitűnik politikai végrendeletéből, melyet 1899-ben írt, de amely csak halála után, 1914 október hó végén látott napvilágot a „L'Indépendance Roumaine” című félhivatalos lapban. „Sikerült nekem – mondja Carol király e végrendeletében – a Duna torkolatánál és a Fekete-tenger mellett egy államot teremteni jó hadsereggel és ellátva minden eszközzel, amelyekkel szép pozícióját fenntarthatja és *egy napon majd megvalósíthatja nagy aspirációit.*”

Carol király e politikai végrendeletét a „L'Indépendance Roumaine” 1914 október 14-iki számában „Le testament du

Roi” cím alatt e szavakkal méltatja: „Fegyverzörgéstől visszhangzik ma Európa egyik végétől a másikig. Különböző államok határainak megváltozása várható a közel jövőben. Nemzeti láz rázza meg azokat a népeket, amelyek történeti követeléseket támaszthatnak. De ezek az érzelmek, melyek ma a román nép lelkét is izgalomban tartják, íme a legmagasabb kifejezésre találtak Carol király személyében, még pedig 15 évvel ezelőtt, egy oly korszakban, amelyben a román közvélemény még szunnyadóban volt. A románok között az elsőnek, az állam első szolgájának, az első hazafinak, tehát eszerint magasabbrendű koncepciója volt és ő távolabbra látott, mert magasabban állott.”

Még részletesebben és még behatóbban ismerhetjük meg Carol királynak azt az álláspontját, amelyet a román nemzeti ideálnak nevezett irredentizmus kérdésében elfoglalt, abból a beszélgetésből, amelyet a „Liga Culturală” elnökével, Arion Virgillel ebben a tárgyban halála előtt folytatott s amely beszélgetést Arion Virgil két nappal később írt jegyzetei alapján Carp Péter oroszellenes lapjának, a Moldova-nak 1915 március 22-iki számában tett közzé.

„Pénteki napon, 1914 szeptember 26-án hat és fél órára audienciára való meghívást kaptam. Carol király megelégedettnek látszott, ellentétben a megelőző audienciával, amikor kedvetlennek és fáradtnak láttam. Az audiencia este 8 óráig tartott. A király elmondotta a Buxton-fivérekkel folytatott beszélgetését, akik megelőzően voltak audiencián és akik Románia közbelépése esetén Bulgária semlegességét helyezték kilátásba a Quadrilateral (Dobrudzsának 1913-ban elfoglalt része) visszaadása ellen, amire Carol király azt válaszolta, amíg én király leszek, egy talpalattnyi területet sem adok oda országunkból.”

„Más eszmekörre térve át, a király azt kérdezte, milyen a közvélemény hangulata? Elmondottam, hogy a közönség idegessége némileg enyhült, de még mindig erős áramlat van Ausztria-Magyarország ellen. A király szószerint a következőket válaszolta: „Nagyon sajnálom, hogy a második koronatanácsot nem tartottuk meg. Ki akartam nyilatkoztatni e koronatanácsban, hogy testestől-lelkestől híve vagyok annak, hogy Románia Erdéllyel kiegészíttessék. De az erdélyi kérdés az európai politika kérdése, nagyon nehezen oldható meg a nyugati hatalmak és Németország kinyilatkoztatott jóakarata nélkül. Nem szabad egy elhamarkodott lépéssel egyszersmindenkorra kompromittálni ezt az ideált. Meg kell várni az alkalmas pillanatot. A királynak legtöbb joga van – mindenkinél több – megválasztani egy olyan elhatározás pillanatát, amelytől országának sorsa függ. A nép a királyra néz, őt vádolja vereség esetén, minthogy az övé a győzelem dicsősége is. Több szabadságot kérek a magam részére.”

„Románia – folytatta a király – nem adhat irányt az európai politikának és nem idézheti fel az eseményeket. Nagy szerencse, ha az események oly irányban fejlődnek, amelyben országaim fejlődése ment végbe. A mi történeti fejlődésünk kapcsolatban van a Duna és a tengerfeletti uralommal. Azt hiszem – fűzte hozzá a király –, hogy ma az ország fejlődésének ezt a történeti irányát követve, érhetünk el fajunk teljes kiegészüléséhez anélkül, hogy végleg le kellene mondanunk egy olyan országról (Besszarábia), amely nem régen a mienk volt. Mindezekből az folyik, hogy ebben az európai konfliktusban nagy érdekek forognak kockán és természetesen azt kell óhajtánunk, hogy a középponti hatalmak győzzenek.”

Arionnak arra a megjegyzésére, hogy az oroszok győzelem esetén Erdélyt ígérték a románoknak, a király azt válaszolta: „Az osztrák-magyar birodalomnak az oroszok által való felosztása javunkra nem válhatik. A tengertől elzárva, Galac nélkül – mert hiszen az oroszok követelik Galacot – keletről és északról az oroszok által bekerítve, fel kellene örökre adnunk minden aspirációinkat – nemcsak Besszarábiát, Bukovina északi részét és Máramarost illetően, hanem talán mindenkorra le kellene mondanunk a bihari, aradi, lugosi és karánsebesi részekről, az egész Kőrösvidékről és a temesi bánáságról, minthogy ezek a részek Magyarországnak maradnának, illetőleg a szerbek kezébe mennének át. Románia ez esetben teljesen körülkerítve látná magát az oroszok és az alájuk vetett gyöngé népek által. Különb is helytelen politika feltenni, hogy Ausztriát végleg megsemmisítik és Magyarország el fog tűnni. Ellenkezően. Valószínű, hogy Magyarországot fenntartják és kímélik, mert Oroszországnak ez a jövőre hasznos lehet. Különb is a nekünk jutó részeknek kérdése még nem merült fel határozott alakban. Még csak ígéretekről van szó és ön ismeri az orosz ígérek értékét.”

Ezek után Arion azon nézetének adott kifejezést, hogy azon esetre is, ha Románia semleges marad, Ausztria-Magyarország leveretésének lehetőségét nem szabad teljesen figyelmen kívül hagyni és erre az esetre biztosítani kellene Erdélyt Románia részére. Erdély birtoka megerősítené Romániát és lehetővé tenné, hogy függetlenségét Oroszországgal szemben, amely Keleten mindenhatóvá lenne, fenntarthassa. „Igen – válaszolta a király – erre az eshetőségre is gondolni kell.”

És mikor Arion rámutatott az erdélyi románok katonai erényeire és az uralkodóval szemben való lojalitására, a király mosolyogva jegyezte meg: „Akkor az a szidalmazási hadjárat, melyet itt ellenem folytatnak, nem lesz lehetséges. Igen – tette hozzá még nagyobb nyomatékkal – egy visszataszító hadjáratot folytattak itt. Nem beszélek az ellenem irányulóról, de gyalázatos rágalmozási hadjáratot folytattak a királyné

ellen is. Azt mondták róla, hogy nem szereti a románokat, mert nem akarja az erdélyi román nőket fogadni. Ez hazugság. Senki sem szereti jobban Romániát, mint a királyné.”

A király ezután felindultan beszélte el az erdélyi dr. Ratiuné (a román nemzeti komité volt elnökének, dr. Ratiu Jánosnak özvegye) esetét, kit lebeszéltek arról, hogy Erzsébet királynénál kihallgatásra jelentkezzen. Egy román politikus azt mondta neki, hogy a királyné az erdélyi román nőket nem látja szívesen. „Rágalom” – ismételte a király és megbízott, írjam meg Ratiunénak, hogy részére a kihallgatás engedélyezve van és bármikor szívesen látják a királyi palotában. Itt megszakadt a beszélgetés. Az elváláskor a király azt mondta nekem: „Vasárnap újra látjuk egymást”. Azon az éjszakán a király meghalt”.

A nagy román aspirációknak, a román nemzeti ideálnak megvalósítását tehát Carol király is későbbi időkre fenn tartott feladatnak tekintette. Nagy-Románia megvalósításának alkalmá azonban, amilyen a világtörténelem során egy második talán sohasem lesz, még I. Carol király életében megérkezett és az agg uralkodót élete legnehezebb dilemmája elé állította. Drámai erővel, eleven plaszticitással rajzolja I. Carol királynak ezt a lelkiüzdelmét monarchiánk bukaresti követe, gróf Czernin 1914 október hó 9 én küldött jelentésében. „A megbetegedett királyt minden ereje elhagyta. Már csak egy kívánsága van: meghalni és mindennek véget vetni. Az az érzés, hogy meg kell szegnie szavát és olyan árulást kell elkövetnie, melyre a történelemben példa nincsen, hogy önmagát kell megbecstelenítenie, oly rettenetesen hatott reá, hogy valósággal elsorvadni látszott.”

Ebbe a lelket és testet ölő viaskodásba azonban belevegyülhetett az önvád gyötrő érzése is amiatt, hogy ezt az irredentizmust, amely őt e súlyos pillanatokban az elé állította, hogy önmagát kelljen megbecstelenítenie egy olyan árulással, amilyenre a történelemben több példa nincsen, magától határozottan soha el nem utasította, soha királyi hatalmával és tekintélyével ellene határozottan fel nem lépett és minisztereitől sem követelte meg, hogy ez irredentizmus ellen a kormányhatalomnak és saját egyéniségüknek tekintélyével foglaljanak állást. Ellenkezően, igazi és komoly meggyőződésből, de még inkább a népszerűség kedvéért egyes alkalmakkor kacérkodott is vele, minden valószínűség szerint abban a hitben, hogy a román nemzeti ideál megvalósítására a bizonyosnak ígérkező alkalom később, a romániai közvélemény hitének megfelelően csak majd unokájának, Carolnak uralkodása alatt fog jelentkezni és neki csupán az eszközöket kell megteremtenie ahhoz, hogy annakidején Románia nagy aspirációit megvalósíthassa.

1917 augusztus első napjaiban megtekintettem a buka-

resti királyi palotát. Kalauzolóm a román királyi udvar tisztviselői karának egyik legelőkelőbb tagja volt. Az agg királynénak volt bizalmas embere. Harminc évnél hosszabb időt töltött a király és királyné szolgálatában. Ismerte a királyi családnak benső életét. Finom, tapasztalt és igen diszkrét öreg úr volt. A király dolgozószobájában voltunk. Megállottam I. Károly íróasztala előtt. Az óriási nagyságú remek íróasztalon minden ügy volt érintetlenül, mint amikor utólszor ült mellette az agg király. Az íróasztal egyik felén egy halmaz királyi címeres maroquin kötésű könyv volt. – Ezek a király kedvenc olvasmányai voltak – mondá kalauzolóm, mikor látta, hogy figyelemmel nézegetem a könyveket.

Kíváncsi lévén, hogy miféle könyvek lehettek a román király kedvenc olvasmányai, kezembe vettem a legfelső könyvek egyikét. Legnagyobb meglepetésemre a román-magyar kérdést tárgyaló román nyelvű könyv volt. Tovább vizsgáltam sorban a könyveket. Kivétel nélkül hasonló tárgyú román, francia- és németnyelvű könyvek voltak. Mikor kalauzolóm látta, hogy mennyire lekötötték figyelmemet a könyvek, így szólott hozzám: Úgy látszik, önt nagyon érdeklik Őfelsége kedvenc könyvei. – Hogyne érdekelnének – válaszoltam –, hiszen ezek kivétel nélkül a magyar-román kérdést tárgyaló irredentista szellemű könyvek. Egy-kettő közöttök olyan is van, amelyeket magam sem ismerek. Nem is tudtam, hogy Őfelsége ennyire érdeklődött az „erdélyi kérdés” iránt. Vajjon egyetértett-e e könyvek tartalmával?

– Egész határozottan mondhatom – felelte kalauzom –, hogy egyetértett. Károly király a legnagyobb nacionalista volt. Ő volt az első és legnagyobb román. – De hát akkor őt Filipescuék és Take Jonescuék méltatlanul és igazságtalanul támadták a tömeggel egyetemben! – Igaza van. Igazságtalanul és méltatlanul támadták, mert képtelenek voltak megérteni az ő bölcs és előrelátó politikáját. A valóság az volt, hogy ő éppen úgy akarta egyesíteni saját koronája alatt egyetlen nagy államban az egész román fajt, mint akármelyik hevesebb vérű román politikus. A különbség köztük csak a módszerben és a sorrendben volt.

– Önnek igaza lehet – válaszoltam –, de hát mi lehet az oka, hogy Take Jonescu, Filipescu stb., kik neki miniszterei voltak s akik ennek következtében huzamosabb ideig és a legfontosabb állami ügyekben annyiszor és bensőleg érintkeztek vele, képtelenek voltak e kérdésben való magatartását megérteni?

– Hogy ezt megérthesse, mindenekelőtt önnek tisztában kell lennie azzal, hogy Károly király magánosan és egyedül állott Romániában. Erzsébet királynén kívül igazán bizalmas embere, aki szívéhez közelebb állott volna, talán csak az egyetlen Basset volt és ő is tulajdonképpen idegen volt.

Basset Svájcban, Vaud kantonban született 1846-ban. Mint francia nyelvtanító jött Romániába. 1869-ben a király szolgálatába állott mint francia társalgó és a király francianyelvű levelezéseit látta el. A király bizalmát annyira megnyerte, hogy magántitkárává tette. Később megbízta a kir. udvar adminisztrációjának vezetésével és magánjavainak igazgatásával.

– Károly király e zárkózottságát a következő körülmények magyarázzák meg: huszonhat éves korában, tehát egészen fiatalon és egyedül, minden rokonság nélkül jött Romániába, amely ország még akkor egészen primitív ország volt. Államférfiai és politikusai is ez országnak oly jellemű és észjárású emberek voltak, kik nagyon távol állottak attól a szellemi és erkölcsi légkörtől, amelyben Károly király felnevelkedett és fiatalságát eltöltötte. A királynak ez az egyedülvalósága magyaráz meg Románia politikai életében sok olyan jelenséget, amelyet e körülmény ismerete nélkül igen nehéz megérteni.

– De ha Károly király ilyen magában álló, zárkózott lényű és közvetlen környezetétől egyáltalán meg nem értett ember volt, hogyan tudta magát annyira azonosítani a legrománabb nemzeti törekvéssel? Miért és hogyan lett a legnagyobb és a legelső román, amint ön állítja?

– Károly király nem ismert mást, csak kötelességet. Igazi Hohenzollern volt. Ő román király volt és igazi román dinasztíát akart alapítani. De tudta, hogy e törekvése csak úgy sikerülhet, ha nem ismer más érdeket, mint annak a nemzetnek érdekét, amelynek királya s amelynek számára valóban nemzeti dinasztíát akart alapítani. Ez a tudat, ez a kötelességérzet tette őt az első és a legnagyobb románná, vagy ha önnek úgy tetszik, irredentistává.

A bukaresti egyetem tanárai 1914 október havának végén egy emlékiratot nyújtottak át I. Ferdinánd királynak, aki csak az imént lépett a trónra. Ez emlékiratban azt kérték a királytól, hogy azonnal üzenje meg a háborút az osztrák-magyar monarchiának. A küldöttség vezetője, Toma Jonescu, a bukaresti egyetem rektora 1914 október 30-án számolt be küldetésök eredményéről az egyetemi tanácsnak. Elmondotta, hogy a király legbarátságosabban fogadta őket és a küldöttség tagjaival több, mint egy félóráig elbeszélgetett. Természetesen, a király válaszát nem mondhatja el, csak annyit jelenthet ki, hogy a küldöttség tagjai a királytól a legnagyobb meglepéssel távoztak. Azután Istrati, az akadémia elnöke és Antonescu tanárok szólaltak fel és kiemelték azt az érzelmbeli egységet, amely jelenleg a király és az ország között uralkodik. Az egyetemi tanács tagjai felkeltek helyökről és tapsolva éljeneztek a királyt. Végül elhatározták, hogy a király elé terjesztett emlékiratukat kiadják és elterjesztik az országban, hogy ily

módon megakadályozzák az idegen ügynökök akcióját, amelynek célja Romániát visszatartani az akcióbalépéstől.

Az aradi „Románul” tudósítója felkereste a bukaresti egyetem rektorát és tőle arról az álláspontról tudakozódott, amelyet a király a beavatkozás kérdésében elfoglalt. Az egyetem rektora e szavakkal fogadta: „Tudom, mit akar tőlem. Nem közölhetem Önnel azokat a szavakat, amelyeket a király nekünk mondott, de tudomásul veheti és közölheti olvasóival, hogy a küldöttség minden tagja azzal a meggyőződéssel hagyta el a palotát, hogy Ferdinánd király Őfelsége a legnagyobb román és senkisé kívánja jobban, mint ő a nemzeti ideál teljesülését. Közölhetem önnel azt is, hogy az ország uralkodója legmagasabb megalégedését fejezte ki, hogy az egyetem, a tanárok és az egyetemi hallgatók adták legelőször jelét a nemzeti öntudat felébredésének és kinyilatkoztatta, hogy az egyetemnek joga és kötelessége a román mozgalmak élére állani. Azzal a meggyőződéssel jöttem ki a királyi palotából, hogy ez a nap a legnagyobb sikerét jelenti annak az ügynek, amelyért harcolunk”.

A román közvéleményben általánosan el van terjedve a hit, hogy Ferdinánd király ez alkalommal a tanárok küldöttségének e szavakat mondta: „Az egyetemnek nemcsak joga, hanem kötelessége is: minél nagyobb és aktivebb szerepet vállalni a nemzeti élet fejlesztésében. Erdély elvétele a magyaroktól ét hazánkhoz való kapcsolása elengedhetetlen követelmény. Én is, mint jó román, osztom e nézetet. A háborút meg fogom indítani. Arra kérem azonban önöket, bízzák reám és a felelős tényezőkre az alkalmas időpont megválasztását”.

Az 1915-iki újév alkalmával Románia metropolitája Tedeumot tartott. Az isteni tiszteletet lakoma követte, amelyen tábornokai kíséretében a király is jelen volt. E lakomán a metropolita felköszöntötte a királyt. E felköszöntőben a többek között ezeket mondta a metropolita: „Most pedig kívánom az új királynak, hogy váltsa valóra a románság nagy ideálját, csatolja hozzá az anyaországhoz Erdélyt, a Körös völgyeit, Bánátot, Maramurest éppen úgy, mint a gyönyörű Bukovinát”. A király e szavakra ekként válaszolt: „Az elhunyt nagy király az ország szeretetét és tiszteletét azzal szerezte meg, hogy mindig teljesítette a nép akaratát. Nekem is útmutatóm a nép akarata lesz.”

Amit Ferdinánd király politikai és diplomáciai tekintetéből a hadüzenet előtt csak homályosan és leplezve mondott, nyíltan és félre nem érthető módon kijelentette abban a szózatában, amelyet a hadüzenet alkalmával a román nemzethez intézett:

„Most megadatik nekünk – mondja Ferdinánd király e szózatában – hogy befejezzük elődeink munkáját, egyesítve

mindörökre azt, amit Vitéz Mihály csak egy pillanatra való-
síthatott meg: hogy végrehajtsuk a Kárpátok mindkét oldalán
lakó románok egyesítését. Mitőlünk függ most, hogy felszaba-
dítsuk az idegen uralom alól a hegyeken túl lakó testvéreinket
és azokat, akik Bukovina bércein élnek, hol Nagy István
alussza örök álmát. Rajtunk, a mi erényeinken, a mi vitézsé-
günkön fordul meg, hogy nekik visszaadjuk azt a jogot, hogy
egy, a Tiszától a tengerig terjedő egységes és szabad Romániá-
ban fejlődhessék a mi fajunk törekvéseinek és szokásainak
megfelelően!”